

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL
INSENERITEADUSKOND
Ehituse ja arhitektuuri instituut

ISLAMIARHITEKTUUR INTEGRERITUNA KAASAEGSE EESTI ARHITEKTUURIRUUMI – ISLAMIKESKUS TALLINNAS

ISLAMIC ARCHITECTURE INTEGRATED INTO THE ARCHITECTURAL SPACE OF MODERN ESTONIA – ISLAMIC CENTRE IN TALLINN

MAGISTRITÖÖ

Üliõpilane: Hanna-Loore Õunpuu

Üliõpilaskood:: 153822EAU

Juhendaja: Üllar Ambos

Tallinn 2020

AUTORIDEKLARATSIOON

Olen koostanud lõputöö iseseisvalt.

Lõputöö alusel ei ole varem kutse- või teaduskraadi või inseneridiplomit taotletud. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, olulised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

“.....” 2020

Autor:
/ allkiri /

Töö vastab bakalaureusetöö/magistritööle esitatud nõuetele

“.....” 2020

Juhendaja:
/ allkiri /

Kaitsmisele lubatud

“.....”2020

Kaitsmiskomisjoni esimees

/ nimi ja allkiri /

SISUKORD

EESSÕNA.....	9	5.2.1 Rituaalse pesemise ruumida ja tualetid	29
Abstrakt.....	11	5.2.2 Naised mošees	30
Abstract.....	12	5.3 Interjäär	30
SISSEJUHATUS.....	15	5.3.1 <i>Mihrab</i>	30
1.1 Magistritöö valdkonna kirjeldus	15	5.3.2 <i>Minbar</i>	31
1.2 Probleemi püstitus.....	16	5.3.3 Ornamendid	32
1.3 Teema aktuaalsus	17	5.4 Juhtumite uuring – ajaloolised mošeed üle maailma	33
1.4 Magistritöö eesmärgi kirjeldus	18	5.4.1 Türgi - Sinine mošee Istanbulis.....	33
1.5 Magistritöös kasutatavad meetodid.....	18	5.4.2 Hiina – Huaishengi mošee Guangzhous.....	35
2. LÜHIÜLEVAADE ISLAMIST	19	5.4.3 Hispaania- Cristo de la Luzi mošee Toledos	37
2.1 Teke	19	5.4.4 Egiptus – Ibn Tuluni mošee Kairos.....	39
2.2 Põhitõed	19	5.4.5 Liibüa – Atiqi mošee Awjila külas	40
2.3 Palvetamine mošees	20	6. TÄNAPÄEVA EUROOPA MOŠEEARHITEKTUUR	42
3. ISLAMI LEVIK MAAILMAS.....	21	6.1 Juhtumite uuring	42
3.1 Sünnist tänapäeva.....	21	6.1.1 Cambridge'i mošee Suurbritannias.....	42
3.2 Islam Euroopas	21	6.1.2 Sancaklari mošee Türgis.....	44
3.3 Moslemite arvu kasv	21	6.2 Linnaruumiline paiknemine	46
4. ISLAM EESTIS	23	6.3 Asetus ja vorm.....	46
4.1 Ajalooline levik	23	6.4 Ruumiprogramm	46
4.2 Islamiusulised tänapäeva Eestis.....	23	6.4.1 Kasutusviiside laienemine	46
4.3 Arutelud mošee ehitamise üle	24	6.4.2 Naiste ruumid	46
5. KLASSIKALINE MOŠEEARHITEKTUUR	25	6.5 Interjäär	47
5.1 Asetus ja vorm	25	7. ISLAMIARHITEKTUUR EESTI KONTEKSTIS.....	48
5.1.1 Linnaruumiline paiknemine.....	25	7.1 Kliima	48
5.1.2 Suunad.....	25	7.2 Ruumiprogramm	48
5.1.3 Siseõu	25	7.3 Arhitektuurne vorm	48
5.1.4 Kuppel.....	26	7.4 Intervjuud eesti moslemitega.....	49
5.1.5 Võlvid, kaared ja sambad	27	8. JÄRELDUSED PROJEKTLAHENDUSE KOOSTAMISEKS.....	51
5.1.6 Minarett	28	8.1 Arhitektuurne kontseptsioon.....	51
5.1.7 Purskkaev	28	8.2 Asukoht.....	52
5.2 Ruumiprogramm.....	29	8.3 Hoone suurus, vorm ja orientatsioon	52

8.4 Ruumiprogramm	52
8.5 Interjäär	53
8.6 Konstruktsioonid	53
8.7 Akustika	53
TEOREETILISE UURIMUSLIKU OSA KOKKUVÕTE	55
ASUKOHA KIRJELDUS	58
ASENDIPLAANILINE LAHENDUS	62
RUUMIPLAAN	64

FASSAAD JA MATERJALIKASUTUS	70
KONSTRUKTSIOONID	72
INTERJÖÖR	76
LISA 1. TEHNILISED NÄITAJAD	82
LISA 2. RUUMIDE EKSPLIKATSIOON	83
KASUTATUD MATERJALID.....	84

EESSÕNA

Käesolev töö on koostatud Tallinna Tehnikaülikooli arhitektuuri ja urbanistika akadeemia magistritöona.

Töö käsitleb ajaloolist ja kaasaegset mošearhitektuuri ning otsib võimalusi islamiarhitektuuri sidumiseks tänapäevase Eesti arhitektuuriruumiga. Teemavaliku aluseks oli autori huvi Eestis seni vähe kasutatust leidnud arhitektuurivormi vastu, mis võib islamikogukonna praegust suurust ja eeldatavat kasvu arvestades muutuda aga lähiajal aina aktuaalsemaks teemaks.

Autor tänab kõiki, kes aitasid kaasa töö valmimisele. Suur tänu nõuannete eest Eesti moslemikogukonna liikmetele, eriline tänu Ramil Khalilovile, kes oli valmis lähemalt tutvustama ka islamikeskuse praeguseid ruume. Suur tänu juhendajale Üllar Ambosele kogu abi eest.

Võtmesõnad: mošee, islamiarhitektuur, islamikeskus, integreerumine, magistritöö

ABSTRAKT

Käesolev töö on Tallinna Tehnikaülikooli arhitektuurieriala magistritöö ja arutleb Eestis seni vähe levinud islamiarhitektuuri sobitamise üle Eesti konteksti.

Islam on maailma kiireimini kasvav usund ja kuigi Eestis seni võrdlemisi vähe levinud religioon, on arutelud oma pühakoja ehitamise üle kestnud moslemikogukonna seas juba väga pikka aega. Seni aga kõigile religioossetele printsiipidele vastavat pühakoda pole õnnestunud ehitada ja praegu tegutsetakse peamiselt endises ärihoones Tallinnas Keevise tänaval.

Eestisse rajatav mošee ei saa aga otseselt ülekanduda traditsioonilisest islamiarhitektuurist, vaid peab Eesti sotsiaalseid, kultuurilisi ja kliimatilisi tingimusi arvestades leidma siin oma vormi, jäädes samas truuks religioossetele ettekirjutustele ning tavadele.

Käesolev töö uurib, millised vormilised ja ruumiprogrammilised elemendid on läbi aegade püsinud mošeearhitektuuris muutumatuna ning millised võtnud maailma eri paikades kohalikule kontekstile vastavalt uusi vorme. Analüüsitakse, kus jookseb piir religiooni ja asukohast spetsiifika vahel islamiarhitektuuris. Leitakse, et kuigi on printsiipe, mis mošeearhitektuuris väga rangelt paigas, on ka neid hoone osasid, mis astumaks sümbioosi Eesti arhitektuuriruumiga saavad võtta veidi uuenenud vorme, säilitades seejuures islamiarhitektuurile omaseid jooni. Samas on ka neid printsiipe, mis kaotavad kas kliimatilistel või sotsiaalsetel põhjustel oma tähenduse Eesti kontekstis sootuks.

Eesti islamikogukonna ja nende vajaduste paremaks mõistmiseks viiakse läbi vabas vormis intervjuud islamikogukonna liikmetega ning arutletakse just Eesti islamikogukonna spetsiifikast tulenevate hoone kriteeritumite üle.

Teoreetilise analüüsi ja intervjuudest saadud informatsiooni tulemusena koostatakse arhitektuurne projekt islamikeskusele Tallinnas, mis on üheaegselt nii kogukonna keskus kui ka avaliku ruumiga hästi suhestuv ning islami olemust tutvustav hoone.

ABSTRACT

This is a master thesis on the topic of integrating in Estonia so far uncommon Islamic architecture into the architectural space of Estonia.

Islam is the fastest growing religion in the world and although the muslim community in Estonia is at the moment still rather small, the discussions of building a prayer hall have been ongoing for decades already. However, so far a mosque that is in accordance with all the principles of Islam has not been built yet.

Mosque in Estonia can not be a direct transmission of traditional Islamic architecture, but needs to take into consideration the social, cultural and climatic conditions of Estonia. However, the building should at the same time stay true to the Islamic religion and its precepts.

The aim of this master thesis is to find out what are the elements of mosque architecture that have stayed unchanged through times and what elements have taken different forms according to the context and the location of the building. It is analyzed where is the line between religious precepts and local influence in Islamic architecture. It is found out that although there are some elements that are strictly regulated, there are also elements that can take a modern form and therefore step into the Estonian architectural space without any controversy, keeping the buildings Islamic figures at the same time. It is also found that some elements loose their importance due to the climatic or social context.

To understand the needs of the Estonian islamic congregation more efficiently, interviews with the members of the congregation are conducted in a free form.

Based on the information from the theoretical analysis and the interviews an architectural project is prepared for the Islamic Centre in Tallinn. The building is designed in a way that it is at the same time a centre for the congregation and a building that is open to the public space so that it creates curiosity and offers opportunities to get to know Islam.

OSA I: TEOREETILINE-UURIMUSLIK OSA

SISSEJUHATUS

1.1 Magistritöö valdkonna kirjeldus

Tänapäeva Euroopa kultuuriruum on muutumas aina mitmekihilisemaks. Kui ajalooliselt on Euroopa riikide kultuuri peamiselt kujundanud kristlus ja selle tavad, siis kaasaegses maailmas on nii info kui ka inimeste kiire liikumine soodustanud eri kultuuritavade levikut nende algupärasest tekkekohast aina kaugemale. Üha laienevad võimalused reisida, õppida ja töötada välisriikides toovad kokku ka aina enam erineva kultuurilise ja usulise taustaga inimesi.

Kuigi viimase rahvaloenduse andmeil on Eestis moslemite arv protsentuaalselt suhteliselt väike - 0,1% kogu elanikkonnast (2011. aasta rahva ja eluruumide loendus), on moslemikogukonna enda hinnangul tegelik Eestis viibivate islamiusuliste arv rahvaloenduse andmetest tunduvalt suurem ja näitab viimase 10 aasta põhjal ka tugevat kasvutrendi.

Eestlased ise aga on valdavalt ateistlik rahvus. 2011. aasta rahvaloenduses märkis vähemalt 15-aastaste elanike seas ennast mõnda religiooni kuuluvaks veidi vähem kui kolmandik (320 872 inimest 1 094 564 vastanust). Sellele võib leida mitu põhjust. Esiteks on eestlased juba ajalooliselt olnud maausku, näinud kõrgemat võimu looduses kui oma toitjas. Eestlaste uskumused on olnud seeläbi mõneti teised tänapäeva Euroopas valdavalt levinud kristlikest uskumustest, mida seetõttu ei osata päriselt omaks võtta. Lähemas minevikus on eesti rahva usukommetele seadnud piirangud Nõukogude okupatsiooni aegne religioonivastane võitlus. Tolleagne kaugenemine religioonist toob ateistlikud mõjutused edasi ka tänapäeva. Ateismi ei saa seejuures mingil moel pidada valeks – nii nagu on demokraatlikus riigis igal inimesel õigus valida oma usk, kehtib õigus ka nõ uskumatusele. Küll aga on inimestel tendents olla skeptiline või isegi hirmul selle suhtes, mis on võõras. Seeläbi võib ateistide jaoks olla mõningates olukordades mõistetavalt keeruline sügavalt religioosete inimeste ja nende usukommete mõistmine.

1.2 Probleemi püstitus

Eesti Vabariigi põhiseaduse 40. paragrahv ütleb: „Igaühel on südametunnistuse-, usu ja mõttevabadus. Kuulumine kirikutesse ja usuühingutesse on vaba. Riigikirikut ei ole. Igaühel on vabadus nii üksinda kui ka koos teistega, avalikult või eraviisiliselt täita usutalitusi, kui see ei kahjusta avalikku korda, tervist ega kõlblust.“ Eesti moslemikogukonna põhiline kohtumispaik on praegu Islamikeskus Ülemistel, Keevise tänaval asuvas endises ärihoones. Seal viiakse läbi igareedeseid palvuseid, keeletunde ning kogukonna üritusi. Ruumid on aga väikesed ning nende täielik usutalitluste jaoks kohaldamine keeruline.

Usunõuetele vastava ning eesmärgipäraselt kasutatava mošee ja islamikeskuse roll Tallinnas, ei oleks aga pelgalt koht, kus korraldada palvusi. See oleks samaaegselt ka paik, kus viia läbi tunde, et aidata mujalt Eestisse kolinud moslemitel tutvuda ja kohaneda eesti kultuuriga ja keelega ning tuua islamikultuuri ja selle tavasid lähemale ka neile, kelle jaoks seni islam on miski kauge ja võõras. Seeläbi oleks võimalik vähendada ka hirmu võõra religiooni ees ja luua vastandina meedia poolt loodatavatele negatiivsetele kuvanditele positiivne pilt islamist ja selle järgijatest.

Oluline koht on aga ka islamiõppel ja religioonist õigesti arusaamise juurutamisel. Terrorism on tänapäeva maailmas väga kriitiline teema ning islamiäärmuslaste poolt põhjustatud konfliktide kohal ei saa „silma kinni pigistada“. Küll aga võiks silmas pidada, et maailmas on u 1,8 miljardit moslemit, kellest Euroopas hinnanguliselt 44 miljonit (Lipka, Hacket, 2017). Äärmusrühmituste tegevus on peamiselt koondunud Lähis-Ida ja Põhja-Aafrika maadesse, kus on probleeme ka riigikorra ja rahva üleüldise toimetulekuga. Rühmituste liidrid aga on sageli väga veenvad esinejad ja suudavad ennast uskuma ning järgima panna kõik need, kes pole oma religioossetes veendumustes päris kindlad ja ei leia oma usule tuge kusagilt mujalt. Seejuures levib äärmuslaste sõna interneti vahendusel kiiresti ja olgugi, et meist tuhandete kilomeetrite kaugusel, on nad võimelised mõjutama ka neid protsentuaalselt väheseid islamiusulisi, kes elavad Eestis. Seepärast on aga vajalik islamikogukonna ühtsus ka Eesti piires, et islamiusu, kui algupäraselt heatahtliku ning nõrgemate eest hoolitseva religiooni, vaated oleksid aktiivselt selgitatud.

Eelnevast tulenevalt ei saa mošee tänapäeva Tallinnas endast kujutada klassikalist araabiamaade palvekoda, vaid peab samaaegselt täitma kõik moslemite usukombestikust tulenevad vajadused ja võtma arvesse Tallinna linnaruumi ning selle üldist arhitektuurikeelt. Islamikeskusest peaks kujunema nii visuaalne (sobituvus kohalikku arhitektuurikeelde) kui ka sotsiaalne sümbioos kahe kultuuri vahel.

1.3 Teema aktuaalsus

Eestisse mošee ehitamise plaanidega tehti algust juba 1990. aastatel, kui Nõukogude Liit lagunes ning tekkis võimalus suuremateks kogunemisteks. Sel ajal loodeti saada rahastust Türgist, Saudi Araabiast või Araabia Liigast (Linnas, 2004), kuid ehituseni siiski ei jõutud. Vahepealsete ajutiste kohtumispaikeadega võrreldes esimeseks tõeliseks kogukonna hooneks võib nimetada Tallinnas Keevise 9 aadressil asuvat kolmekordset hoonet, mille andis 2009. aastal Saudi Araabia päritolu omanik Eesti Islami Kogudusele ning hiljem, 2015. aastal Eesti Islami Keskusele kasutamiseks. (Lepa, 2019, lk 25) Moslemikogukonna arv Eestis on aga endiselt kasvav ning ka Keevise tänava ruumid ei suuda kogukonna vajadusi täielikult rahuldada.

Eestlaste vastumeelsust islamiusuliste suhtes on viimastel aastatel kasvatanud mitu aspekti. Alustuseks on eri Euroopa riikides toimunud terrorirünnakud kujundanud intensiivselt Eestis vähe esindatud ja mitte kuigi esiletükkivalt tegutsevate moslemite üldkuvandit mittemoslemitest eestlaste seas. Lisaks on kasvav sisseränne ja vähenev loomulik iive (Statistikaamet, 2020) tekitanud hirmu rahvuse ja kultuuri püsijäämise suhtes ning koostöös viimaste aastate poliitiliste arengutega suurendanud soovi hoida eemal kõik võõras. Islamikogukond Eestis aga püsib ja seejuures küündib moslemite ajalugu Eesti aladel koguni 16. sajandi ja Liivi sõja aegadesse. (Abiline, 2008, lk 56)

1.4 Magistritöö eesmärgi kirjeldus

Käesoleva TalTech arhitektuuri- ja urbanistika akadeemia magistritöö eesmärgiks on:

- uurida, kas ja mil määral on erinevad kultuuriruumid ajalooliselt mugandanud islamiarhitektuuri kohaliku keskkonna tavade järgi
- uurida, millised on islamiarhitektuuri suunad kaasaegses Euroopas
- leida piir usuliste reeglite ja kohalike mõjutuste vahel islamiarhitektuuris
- tehtud uurimuse ja Eesti islamikogukonna liikmetega läbiviidud vestluste põhjal töötada välja lahendused islamiarhitektuuri sidumiseks Eesti keskkonnaga, arvestades nii kohalikku kliimat ja sotsiaalseid tavasid kui ka kogukonna vajadusi ning religioosseid praktikaid
- pakkuda välja asukoht ning arhitektuurne lahendus uuele islamikeskusele Tallinnas, tuginedes eelnevale uuringule.

1.5 Magistritöös kasutatavad meetodid

Käesolev magistritöö jaguneb kaheks – teoreetiline-uurimuslik osa ja praktiline osa. Mõlemas osas kasutatavad meetodid on loetletud allpool.

Teoreetiline uurimuslik osa

1. Varasemate temaatiliste tekstide ja kirjanduse analüüs. Kirjeldatakse, milline on olnud islamiarhitektuuri areng läbi ajaloo ja millised nõuded seab religioon palvekojale.
2. Sarnaste projektide analüüs. Uuritakse nii ajaloolisi kui ka märkimisväärsmaid kaasaegseid mošeede ja islamikeskuste projekte, et leida, millised elemendid on läbi aja edasi kandunud ja millised tänapäeva oludega lisandunud.

Praktiline osa

1. Viiakse läbi intervjuud moslemikogukonna liikmetega ja analüüsitakse praeguseid olusid Islamikeskuses Keevise tänaval, et selgitada välja täpsemad vajadused edasiseks arenguks.
2. Koostatakse eelnevale uuringule tuginedes arhitektuurne projekt uuele islamikeskusele Tallinnas, sidudes seda ümbritseva füüsilise ja kultuurilise ruumiga.

2. LÜHIÜLEVAADE ISLAMIST

2.1 Teke

Usupärimuse kohaselt on islamireligiooni alguseks 610. aasta pKr, kui prohvet Muhammed sai hiljem püha linna staatusesse tõusnud Meka lähistel Allahilt oma esimese ilmutuse. Juba kahe aasta pärast alustas Muhammed ka usukuulutamisega. Sarnaseid ilmutusi sai Muhammed salmi kaupa veel 20 aasta jooksul ning pani nendest kokku islami peamise pühakirja Koraani. Koraan õpetab islami tugisambaid ja heakskiidetavaid käitumisviise seega just läbi Muhammedi 610.-632. aastast pärinevate jutluste. (Armstrong, 2003, lk 13).

Ajal, mil Muhammed oma esimesi ilmutusi hakkas saama, oli araabia ühiskond küll rikastumas, kuid liigse ahnuse kasvamisega olid nad hakanud unustama oma vanu tavasid ning väärtushinnanguid. Seetõttu oli Muhammedi jutlustel esialgu eriti väike mõju rikastele kaupmeesetele. Muhammed tuletas aga inimestele taas meelde, kui oluline on aidata hädasolijaid ja toimida ühtse ning kokkuhoidva ühiskonnana. Need arusaamad olid rahvale meelepärased ja nad hakkasid peagi Muhammedi õpetuste järgi toimima. Muhammedi jutluste levikule aitas lisaks kaasa osav ja värvikas keelekasutus, mis kandus edasi ka Koraani ridadesse. (Islami varajane ajalugu: 570-633)

Moslemid usuvad, et islam ei ole tühja koha pealt tekkinud uus usk, vaid see on jätk judaismile ja kristlusele. Seega on islam täiendatud versioon varasematest religioonidest ja neis kolmes usus on ka väga palju sarnaseid põhimõtteid. Ajal, mil Muhammed usukuulutamisega alustas, olid araablased hakanud ennast aga juutidest ja kristlastest, kellel juba pikka aega olnud olemas prohvet ja pühakiri, kehvemas seisus olevana. Muhammedi tulek tõi aga araablastele suurema sihi ja usu Jumalasse. (Armstrong, 2003, lk 37)

2.2 Põhitõed

Islam on monoteistlik usund, mille järgijad kummardavad Allahit (Jumal araabia k). Islamireligiooni usuõpetuse ja seadusandluse aluseks on Koraan, moslemite pühakiri, ning sunna, Muhammedi ütlustel ja tegemistel põhinev tekstide kogum. Moslemitele on oma usu tugevana hoidmiseks kohustusik järgida 5 järgnevat islami tugisammast.

- **Šahaada ehk usutunnistus** – usk vaid ainujumal Allahisse;
- **Salaat ehk palvetamine** – vähemalt 5 korda päevas kindlatel aegadel palvetamine suunaga Meka poole;
- **Zakaat ehk almus** – kuna islamis vaesed rikaste eest paluvad, on rikkad kohustatud rituaalse maksuga vaeseid rahaliselt toetama, puhastades nii ennast ja oma raha;
- **Saum ehk paast** – iga täiskasvanud vaimselt ning füüsiliselt terve moslemi kohus islamikalendri üheksanda kuu ajal paastuda (keelatud joomine, söömine, seksuaalvahekord ning halvad teod nagu näiteks valetamine) päikesetõusust päikeseloojanguni;
- **Hadž ehk palverännak** – retk Mekasse kuukalendri viimase kuu üheksandal päeval kindlate kommete järgi vähemalt kord elus. (Hommik-Mrabte, 2011, lk 85-92)

Paastumise ja palverännaku puhul kehtivad ka mõningad erandid. Paastust on näiteks vabastatud lapsed, kes pole jõudnud veel murdeikka ning inimesed, kes pole terve mõistuse juures. Haiged, kelle seisund võib paastumise tõttu halveneda või raviaeg pikeneda, ning teelolijad on samuti paastust vabastatud, kuid peavad selle hiljem järgi pidama (Hommik-Mrabte, 2011, lk 94). Palverännakust on vabastatud inimesed, kes pole selleks füüsiliselt võimelised (näiteks rasedad) või ei oma piisavalt rahalisi ressursse. (Hommik-Mrabte, 2011, lk 106)

2.3 Palvetamine mošees

Varemmainitult on islamitavade järgi kohustuslik palvetada viis korda päevas. Palvetamine peab toimuma suunatult Kaaba pühamu poole Meka linnas Saudi Araabias. Kui igapäevaseid palvusi võib läbi viia endale sobivas kohas, siis traditsiooniliselt on vähemalt moslemimeestele kohustuslik osa võtta reedesest palvusest mošees. Naised seevastu mošees palvetamas käima ei pea ja palvetavad sageli vaid kodus.

Hoolimata paigast, tuleb palvetamise ajal aga olla alati ise puhas ning puhas peab olema ka koht, kus palvetatakse. Selleks sooritatakse enne palvust rituaalne pesemine ja asetatakse palvekohale maha vaip või matt. Mošeedes on tavapäraselt selle jaoks ette nähtud rituaalse pesemise ruumid (*wuḍū'*) paigutatuna palveruumi sissepääsu juurde. Lisaks sellele on enne palveruumi sisenemist kohustuslik võtta jalast jalanõud ja palveruumi põrandal on vaipkate, mis aitab hoida puhtust, muutes samal ajal palvuse ajal põlvitamise mugavamaks. (Hommik-Mrabte, 2011, lk 87-88)

Palvuse läbiviijaks on imaam, kes seistes palveruumi eesosas on palvetamise eestvedaja. Vastavalt islami uskumustele ei ole imaam aga jumalasõna vahendaja, vaid igal usklikul on Jumalaga isiklik side. (Hommik-Mrabte, 2011, lk 87-88)

Lisaks ühispalvusel osalemisele on sobilik palvetada üksi (seejuures teisi häirimata) või lugeda istudes pühakirja. (Mokhtar, 2009)

3. ISLAMI LEVIK MAAILMAS

3.1 Sünnist tänapäeva

Islami alguseks loetakse 610. aastat pKr, kui prohvet Muhammed Meka linna lähistel Saudi Araabias Allahilt oma esimese ilmutuse sai. Aastate jooksul kogus prohvet Jumala sõnu ja pani neid kirja, et rahvale levitada. Aastaks 630 pKr oli islamiusuliste arv kasvanud kümnete tuhandeteni, moodustades 0,01% selleaegsest maailma rahvastikust. Pärast Muhammedi surma 632. aastal läks võim moslemirahva üle kaliifidele, kelle vallutuste käigus islam kiiresti levis ja 644. aastaks oli islamiusuliste arv jõudnud miljonitesse (u 1% kogu maailma rahvastikust). (Kettani, 2020)

Moslemite arv maailmas on tänapäeval kasvanud u 1,8 miljardi inimeseni, mis teeb sellest kristluse järel teise suurima inimestearvuga religiooni (Hacket, Lipka, 2017). Kuna religiooni levik sai alguse Saudi Araabiast on ka tänapäeval suur hulk araablased moslemid. Lähis-Ida ja Põhja-Aafrika regioonis on moslemite osakaal kogu elanikkonnast koguni 93%. Küll aga oleks vale väita, et kõik moslemid on araablased.

Tänapäeval elab arvuliselt suurim hulk moslemeid hoopis Aasia ja Vaikse ookeani piirkonnas (986 420 000 inimest). Lähis-Idas ja Põhja-Aafrikas kokku aga eelnevast vaid umbes kolmandik (317 070 000 inimest). Seejuures on arvuliselt suurima moslemite arvuga riik maailmas Indoneesia, kus elab umbes 209 miljonit moslemit (87,2% elanikest). Islamiusuliste arvult järgmisel kohal on India, kus küll protsentuaalselt vaid 14,4% inimestest on moslemid, kuid koguarv on siiski umbes 176 miljonit inimest. (Desilver, Masci, 2017)

3.2 Islam Euroopas

Euroopasse jõudis islam Aasia ja Aafrika järel kolmanda maailmajaona alates 711. aastast pKr. Islami levik Euroopas algas Pürenee poolsaarest, mis oli moslemite valduses aastaks 715. Osaliselt ja vaid mõningat aega suutsid moslemid hõivata ka Prantsusmaad ja Itaaliat, kuid kogu Lõuna-Hispaaniat hoiti enda käes kuni 1492. aastani. Moslemid haarasid enda valdusesse ka Ida-Euroopat, kus kõige kauem suudeti võimul püsida Krimmis, Ukrainas. Moslemite võim Krimmi üle püsis kuni 1796. aastani, kui Krimm Vene impeeriumi kätte langes. (Kettani, 2020, lk 3)

Ka Balkani poolsaart valitsesid Moslemid sajandeid. Püüdes liikuda aina põhja poole, piirasid nad kaks korda ka Viini – esimene kord 1528. aastal ja teine kord 1683. pärast mida nende väed alistati ja hakati liikuma taas aina lõuna poole. Siiski olid eri aegade jooksul moslemite kontrolli all kõik Vahemere saared ja veel tänaseni on Balkani poolsaarel mitu riiki, kus islam on levinuim religioon. (Kettani, 2020, lk 407)

3.3 Moslemite arvu kasv

Islamit peetakse maailma kiireimini kasvavaks usundiks ja arvatakse, et aastaks 2060 on moslemite arv maailmas kasvanud üle miljardi võrra ja moslemite arv kokku umbes 3 miljardit inimest. See tähendab, et kui rahvastiku koguarv suureneb järgnevate aastate jooksul eeldatavasti 32%, siis moslemite arv suureneb 70% võrra. (Pew Research Centre, 2015)

Varem ajaloos on olnud suurim moslemite osakaal Euroopa rahvastikust 6,0 protsenti 12. sajandil pärast mida toimus selles näitajas suur langus. Praeguseks on islamiusuliste arv Euroopas aga saavutanud suurema arvu kui kunagi varem – 6,3% rahvastikust ehk 47 miljonit inimest. Arvatakse ka, et moslemite arv Euroopas kasvab tulevikus veelgi – 8% elanikest aastaks 2050 ja 12% aastaks 2100. (Kettani, 2020, lk 408)

Põhjused, miks islamiusuliste arv jõudsasti suureneb, on peamiselt demograafilised. Esiteks on sündivus moslemite hulgas suurem kui muu-usuliste seas. Moslemine sündimise määr keskmiselt 2,9 last. Ristiusuliste naiste puhul, kes on selles arvestuses teisel kohal, on sama näitaja aga 2,6 ja mitteusklikel veelgi väiksem (2,2). (Pew Research Centre, 2015)

Lisaks sellele on moslemite mediaanvanus kõikide religioonide seas väikseim. 2015. a oli moslemite mediaanvanus 24 aastat. Vahe mitteusklikega on koguni 7 aastat – mitteusklike mediaanvanus 2015. aastal oli 32. See aga tähendab, et võrreldes teiste religioonidega, jõuab suur hulk moslemeid peagi lapsesaamise ikka ja populatsiooni suhteline kasv on suurem kui teiste religioonide ja mitteusklike puhul. Seejuures on kirjeldatud tendentsi oodata kõikides regioonides. (Hacket, Lipka, 2017)

Moslemite arvu suurenemine kogu maailmas ja seejuures ka Euroopas toob meie tähelepanu nii Euroopa kui ka Eesti kultuuriruumi muutustele ja tekitab vajadust arutleda küsimuste üle kas, kui palju ja mil moel peaksid kultuuritavad omavahel segunema.

4. ISLAM EESTIS

4.1 Ajalooline levik

Esimesed tänaseni säilinud märgid islamist Eesti pinnal jäävad 8.-10. sajandisse, mis ajast pärinevad Eestist leitud Koraani tekstidega Araabia mündid. See aga küll ei anna kindlat alust arvata, et sel ajal ka islamiusulisi Eestimaal käis. Küll aga võib see viidata, et Eesti alad jäid Skandinaavia ja Araabia kaubavedude teeale. (Abiline, 2008, lk 52)

On aga teada, et esimesed esimesed Eestisse püsivalt elama jäänud moslemid olid 16. sajandil Liivi sõja ajal Vene sõjaväe poolt Eestisse sõdima toodud tatarlased. Kusjuures moodustasid tatarlased Tallinnasse saabunud 40000 mehelisest Vene väest pea veerandi. Vene võimu alt vabanemiseks läksid paljud tatarlased sõja käigus Rootsi poolele üle ja jäid hiljem Eestisse elama. (Abiline, 2008, lk 56)

Ka esimene suurem moslemikogukond Eestis tekkis tatarlastest. Need olid Vene sõjaväes võidelnud tatarlased, kes 1721. aastal pärast Eesti ja Liivimaa liitmist Vene tsaaririigiga sõjaväeteenistusest vabanenuna jäid Eestisse püsivalt elama. Paljud neist ostsid seejärel omale kodude rajamiseks maatükid praeguse Tallinna kesklinna alasse jäävale nn Mülleri väljakule. Sinna tekkinud tatarlaste asumit hakati kutsuma tatari külaks ja tänapäeval märgib selle asukohta Tallinnas veel Tatari-nimeline tänav. (Abiline, 2008, lk 58)

Aja jooksul tatarlaste kogukond Eestis kasvas ja Esimese Maailmasõja alguseks elas ainuüksi Tallinnas 2000 tatarlast. Kusjuures suuremate usupühade jaoks renditi Tallinnas tänase Viru väljaku kõrval asunud tuletõrjemaja. Sõja ajal põgenes aga suur osa tatarlastest Venemaale ja Soome ning sõja lõpuks oli tatarlaste arv Eestis 10 korda väiksem – 200 inimest. Mõne aja jooksul pärast sõda moslemite aktiivsus Eestis aga taas kasvas ja 1928. aastal registreeriti Narva Muhamedi Kogudus ning 1940. aasta 13. märtsil Tallinna Muhamedi usuühing. (Özkan, 2009, lk 91)

Nõukogude okupatsiooni ajal islamiusuga, nagu ka teiste religioonidega, tegelemiseks palju võimalusi ei antud ja kogukonna toimingud jäid tahaplaanile. Samas tõi Nõukogude poliitika, mille eesmärk oli luua ühtne Nõukogude rahvas, Eesti aladele lisaks tatarlastele palju teisi

moslemirahvuseid, kellest sai tulevase islamikogukonna alus. Nende seas oli aserbaidžaaane, usbekke, kasahhe ja teisigi. (Özkan, 2009, lk 92)

Rahvusliku ärkamisega 1980. aastate lõpus elavnes ka moslemikogukonna tegevus ja 1989. aastal taasregistreeriti Eesti Islami Kogudus. (Abiline, 2008, lk 74) Pärast usuvabaduse taastamist tekkis taas võimalus ka suuremateks kogunemisteks ja usupühade tähistamiseks. Kuigi püsivad ruumid kogukonnal puudusid, kasutati kooskäimisteks näiteks eramaja Tallinnas Kuke tänaval, Salong Teatri ruume Kaarli puiesteel, üüritud ruume Videviku tänaval, Tatari Kultuuriselts Idel ruume, Kadriorus Poska tänav 45 majas asuvat korterit ja suuremate usupühade puhul Sakala Keskust, Lindakivi Kultuurikeskust, Tallinna Matkamaja ning Tallinna Mustpeade Maja. Maardu tatari kogukonna kohtumispaik oli Maardu Linna Kultuurikeskuses ja Narva kogukonna oma Narva Energeetikute Maja saalis. (Lepa, 2019, lk 25)

4.2 Islamiusulised tänapäeva Eestis

Viimased ametlikud andmed usulise kuuluvuse kohta Eestis pärinevad 2011. aasta rahvaloendusest. Rahvaloenduses võrreldi usuliste tõekspidamiste järgi neid Eesti elanikke, kes on vähemalt 15-aastased. Selle tulemusena saadi vastused 1 094 564 inimeselt, kellest kokku pidas omaks mõnda usku vaid ligi kolmandik (320 872 inimest). Nendest omakorda määratles end islamiusulisena 1508 inimest, kellest 813 mehed ja 695 naised. Seejuures elab suurem osa islamiusulistest (1368 inimest) linnalistes asulates ja rahvustest esineb moslemite seas enim tatarlasi, aserbaidžaanlasi ja eestlasi. Võrreldes 2000. aasta rahvaloendusega, kus islamiusuliste arv oli 1387 inimest, võib öelda, et moslemite arv on kasvanud, kuid mitte väga olulisel hulgal. Samas arvatakse, et moslemite arv kokku võib Eestis olla hoopis 10 000. (Kiviorg, 2015)

Tegelikku moslemite arvu Eestis on raske hinnata mitmel põhjusel. Esiteks võib inimestes peituda hirm enda usulise kuuluvuse ametlikus tunnistamises, kuna kardetakse, et võivad seetõttu sattuda suurema jälgimise alla või saada muul moel negatiivset vastukaja. Teiseks

kuulub Eestis viibivate moslemite hulka ka neid, kes küll Eestis pikemalt viibivad, kuid kelle elukoht on siiski mujal, näiteks välistudengid. Tallinna moslemikogukonna liikmete hinnangul tuleb suurtel pühadel praegu kokku u 100 naist ja 500 meest, kuid piiri seavad ette ka praegused Islamikeskuse ruumid, mis rohkem mahutada ei suudakski.

4.3 Arutelud mošee ehitamise üle

Kuigi Eesti Vabariigi esimese iseseisvusaja jooksul õnnestus Narva islamikogudusel annetustest saadud raha eest osta Kiriku tn 2 hoone, mida kasutati mošeenä ja mis on seni kõige rohkem mošeele vastanud hoone Eestis, siis päris mošee rajamiseni Eesti Islami Kogudus praeguseni veel jõudnud pole. (Abiline, 2008, lk 70). Tõsiseid mošee ehitamise plaane on ometi peetud juba 30 aastat - aastast 1990, mil loodeti rahastust saada Türgist, Saudi Araabiast või Araabia Liigast. (Lepa, 2019, lk 25) Arutelud Tallinnasse mošee ehitamise üle olid õhus ka 2000. aastate alguses, mil hoone rajamist toetas ka tollane linnapea Jüri Mõis, kuid sel ajal rahastust tagada ei suudetud. (Mallene, 03.08.2016) Türgi rahastusega mošee rajamine on olnud päevakorras taas viimastel aastatel ja ka kogukond ise arvab, et kui leitaks õige koht ja saadaks luba, siis rahaliste vahendite taha ehitus ei jääks. (Mallene, 03.08.2016) Küll aga piiravad mošee rajamist erinevad poliitilised vaated ja eetilised küsimused.

Võimalike rahastajate tekkimisega on ilmnenud ka neid, kes soovivad mošee rajamist pidurdada. Nii on meedias mošee ehitamise vastu sõna võtnud poliitikud ja koostatud isegi mošeevastaseid petitsioone. Seejuures on mõlemal poolel veenvaid argumente.

Ühest küljest on mõistetav mošeevastaste hirm võimalike negatiivsete stsenaariumite ees, mis mošee rajamisega kaasneda võivad. Võttes arvesse viimaste aastate traagilisi terrorismiakte, mille keskmes on olnud nii moslemeid kui ka mošeesid, on arusaadav, et otsuseid tuleks teha kaalutletult. Ka poliitiliste võimude seisukohtalt võib tunduda enda sidumine mošee ehitamisega mainele pigem kahju kui kasu toovana. Samuti ei moodusta moslemid ise rahvastikust piisavat hulka, et nende poolehoidu võitmisega järgmistel valimistel läbi lüüa. Võiks arutleda ka, milles seisneb välismaiste rahastajate huvi Eestisse mošee ehitamise vastu.

Teisalt võiks oodata, et demokraatlikus riigikorras luuakse võrdsed võimalused kõigile oma usuliste kommete järgimiseks seni, kuni need ei astu vastu üldise sündsustundega ega näe

endas kellelegi otsest ohtu. Eestis juba elav moslemikogukond on küllaltki tagasihoidlik ja soovib ennast pildile tuua pigem eelarvamuste vähendamiseks kui eesmärgiga rohkem inimesi islamiusku pöörata. Immigratsiooni korra all hoidmiseks ja Eestisse elama saabuvate inimeste tausta kontrollimiseks, on aga vastavad ametkonnad.

Kuigi võõrriikidest saabuvate inimeste arv ja nende Eestisse tulemise ajendid peavad olema Eesti enda rahva heaolu säilitamiseks kontrolli all, ei saa eeldada, et mošee ehitamine juba olemasolevale islamikogukonnale kujutaks endas mingil moel eestlaste julgeolekuohtu. Võib pigem arvata, et nagu ka muudes eluvaldkondades, vähendab “läbipaistvuse” suurendamine ja avalikult tegutsemine nõ pörandaaluste aktsioonide teket, mis on kontrollimatud ja võivad olla valede allikate poolt lihtsamini mõjutatavad.

Tasub ka märkida, et 2007. aastal avatud Tallinna sünaagogi avamist tunnustasid oma kohalolekuga nii toonane Eesti Vabariigi president kui ka peaminister. Seejuures on 2011. a rahvaloenduse andmetel judaistide arv Eestis 355 (võrdluseks moslemite arv 1508). Lisaks on Eesti üks väheseid riike, kus tegutsevad sunniidid ja šiiidid koos, mis näitab ka, et Eesti moslemid on juba kultuuriliselt veidi teistsuguste vaadetega, kui moslemid näiteks araabiamaades. (Abiline, 2008, lk 74)

5. KLASSIKALINE MOŠEEARHITEKTUUR

Selles osas analüüsitakse klassikalise mošeearhitektuuri printsiipe ja elemente, misjärel käsitletakse nende kasutust erinevatest riikidest pärit ajaloolistes mošeedes.

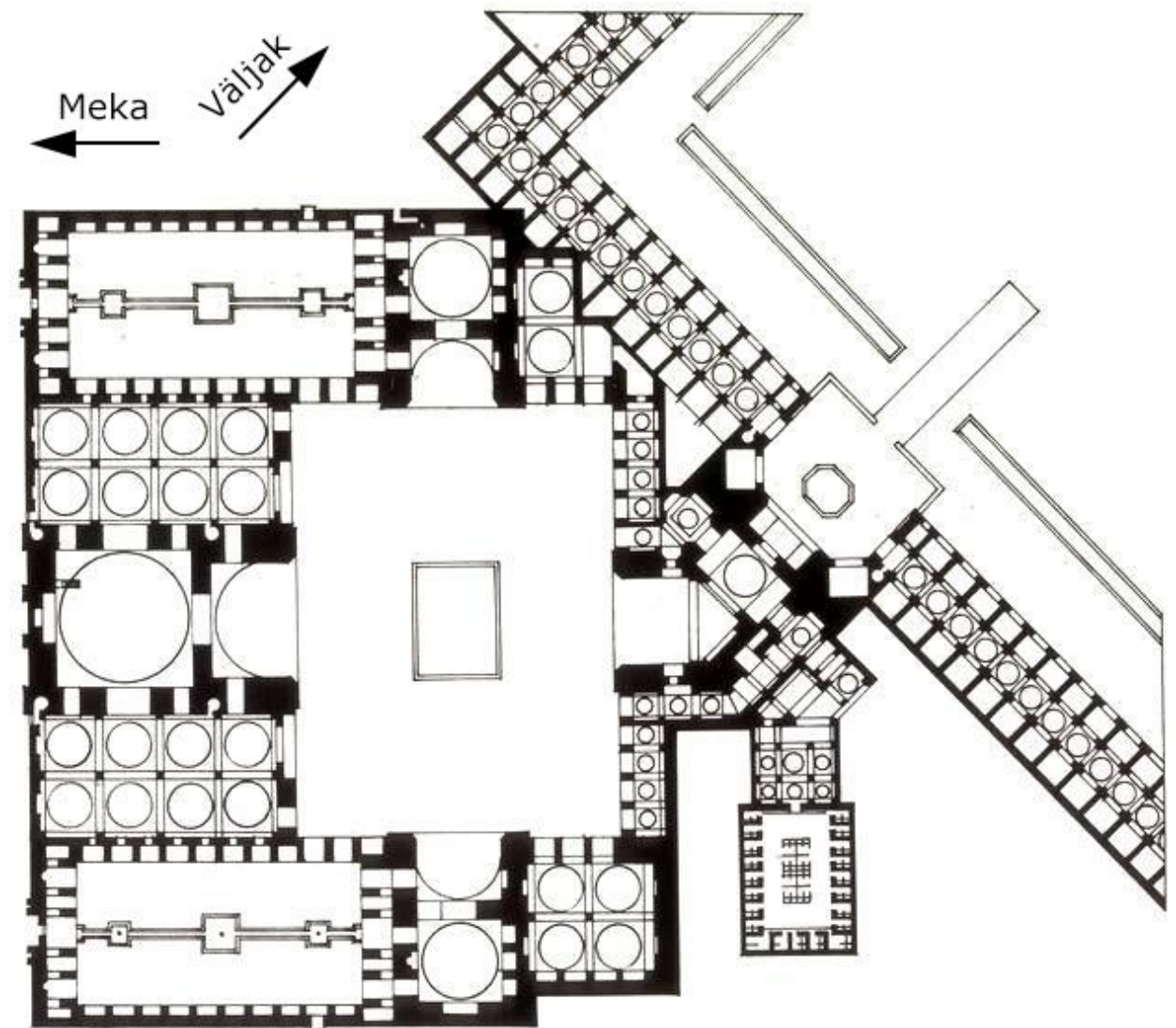
5.1 Asetus ja vorm

5.1.1 Linnaruumiline paiknemine

Ajalooliselt on mošeed kujutanud endast kogukonnakeskust ja paiknenud enamasti linna tsentris seotuna suursuguse väljakuga. Selline asetsemine on muutnud mošeed linnapildis hästi märgatavaks ja lihtsasti leitavaks ning loonud mošeedest linnakeskmes olulise maamärgi.

5.1.2 Suunad

Kuna islamisus võetakse moslemite ühtsustunde kasvatamiseks palvetamisel alati üks suund – suund püha linna Meka ja selle keskmes asuva Kaaba pühamu poole on mošeede kujundamisel üks kindel telg alati paigas. Meka suund (araabia k. *qiblah*) määrab ära mošee põhilise palvesaali orientatsiooni. Sellest tulenevalt võib näha, et mošeede plaanilahendus on sageli väliskeskkonna peamistest liikumissuundadest erinevalt orienteeritud, nõ nurga alla pööratud. Sellist lahendust võib näha näiteks Imaami mošees Iraanis, Isfahanis. Mošee välisseinad ja suursugune sammastik on ehitatud täisnurga all hoone ette jääva peaväljakuga. Mošee peatelg on aga väljaku teljega diagonaalne ja seda just põhjusel, et mošee väline osa ja liikumine on seotud inimtegevusega ning peab arvestama nii esteetilisi kui praktilisi väärtusi inimtegevuse soodustamiseks. Mošee sisemus seevastu on aga korraldatud jumalikule geomeetria vastavalt. (Cruickshank, 2017) Haljastatud väljakute rajamine mošeede ette on seejuures levinud võte, kuna loob paralleeli paradiisiga.

Joonis 1. Imaami mošee skemaatiline plaan

Allikas: Archnet. Masjid-i Imam (Isfahan)

5.1.3 Siseõu

Paljude mošeede puhul võib näha lahendust, kus peasaali ja hoone väliskeskkonna vahele jääb siseõu. Sisehoov on element, mis oli olemas ka juba maailma esimeseks mošeeks peetavas prohvet Muhammedi kodus Medinas. (Weisbin, 2015) Siseõu on sageli ümbritsetud sammastikuga ja see on vahetsoon väliskeskkonna ning religioossete ruumide vahel. Üheks praktiliseks väärtuseks lisaks varju pakkumisele on siseõue puhul ka see, et see võimaldab justkui laiendada palveala. Kui igapäevaselt või ka iganädalaselt tuleb, mošeesse kokku vaid osa

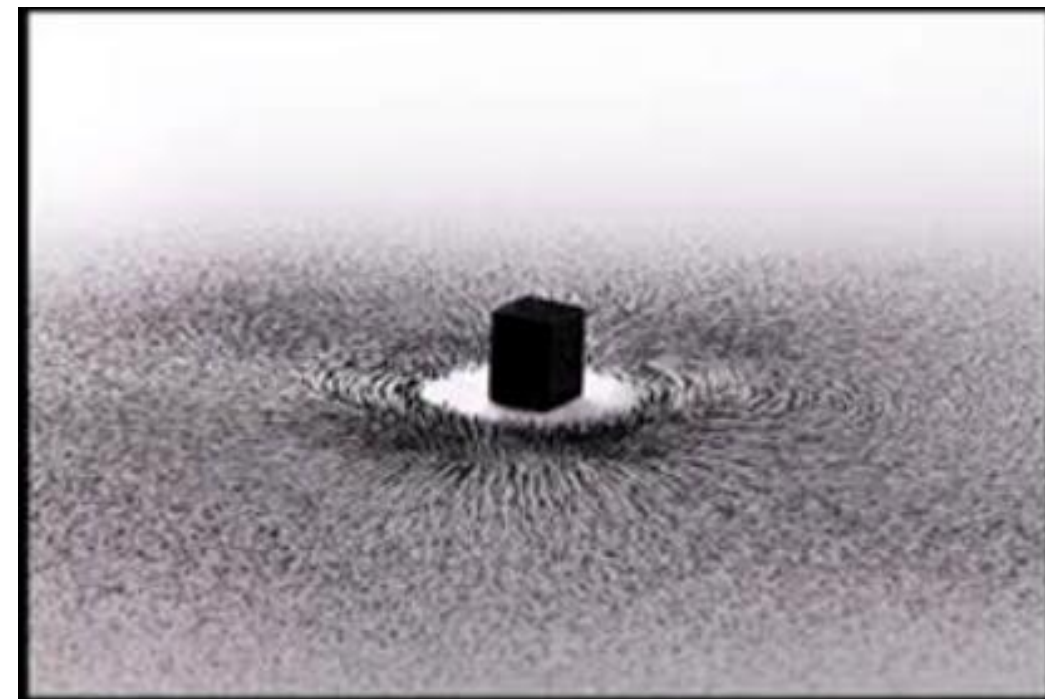
kogukonnast (võttes arvesse argielu seatavaid piiranguid, tervislikke põhjusi ja muud), siis on tavaks, et suurte usupühade ajal koguneb lähimasse mošeesse kogu linn ja ka inimesi ümberkaudsetest paikadest. Pühade ajal kasvab seega võrreldes tavapäevadega mošee vajalik mahutavus hüppeliselt. Seega annab siseõu võimaluse laiendada palveala ja tervel kogukonnal ühtselt koos viibida. Muidugi on sellise lahenduse puhul eelistatud soe ja sademetevaene kliima. Arvestades ka, et usupühad on meie poolt kasutatava Gregoriuse kalendri mõistes liikuvad pühad ja võivad sattuda eri aastaaegadele, võib öelda, et Eestis ei oleks selline sisehoovi kasutamine otstarbekas. (Eestis ja mujal maailmas enamlevinud Gregoriuse kalender järgib päikese liikumist. Islamiusuliste poolt kasutatav kalender on seatud kuu liikumise järgi. Erinevus kahe kalendri vahel on 11 päeva.)

5.1.4 Kuppel

Kuppel on üks sümbolitest, mis islamiarhitektuuri ja mošeedega tugevalt seostub. Mošeesid võib leida nii ühe kupliga kui ka paljudega. Põhjusi, miks kuplid mošeede juures levinuks muutusid on mitu. Religioosse poole pealt on öeldud, et kuppel peasaali kohal sümboliseerib taevavõlvi ja seeläbi jumalikkust. (Weisbin, 2015)

Samal ajal võimaldasid esimestele mošeedele ehitatud kuplid tõusta hoonega kõrgele ja seetõttu paista linnapildis silma ning luua maamärk. Samuti aitas kuplite konstruktsioon kaasa avara ja valgusküllase ruumi loomisele, mis mahutas üheaegselt palju inimesi. (Ozcaki, 2018)

Lisaks sellele on ringi kujund, millest kuppel moodustub, ainuke kujund islamis, mis sümboliseerib Jumala kõikkõimsust. Lisaks kuplitele võib nähe ringi sümboolikat näiteks ornamentides, millega mošeed on kaunistatud. Seejuures ei pruugi ornament koosneda otseselt ringidest, vaid ring selles võib moodustuda ka teiste kujundite sidumisest. Kui väikesel skaalal on ringi seos islamiga ornamentikas, siis suurel skaalal seisneb ringi pühadus ringi keskpunkti ja Kaaba kui islamimaailma keskpunkti seoses – palverännaku osana teevad islamiusulised ringe ümber Kaaba pühamu. Lisaks sellele on Kaaba “maailmaringi” kese, mille poole kõik moslemid palvetamise ajal ühiselt pöörduvad. (Fard, Saran, Taraf, 2016)

Joonis 2. Joonis ringi sümbolile - palverändurid tiirlemas ümber Kaaba pühamu
Allikas: Fard, Saran, Taraf, 2016, 109

5.1.5 Võlvid, kaared ja sambad

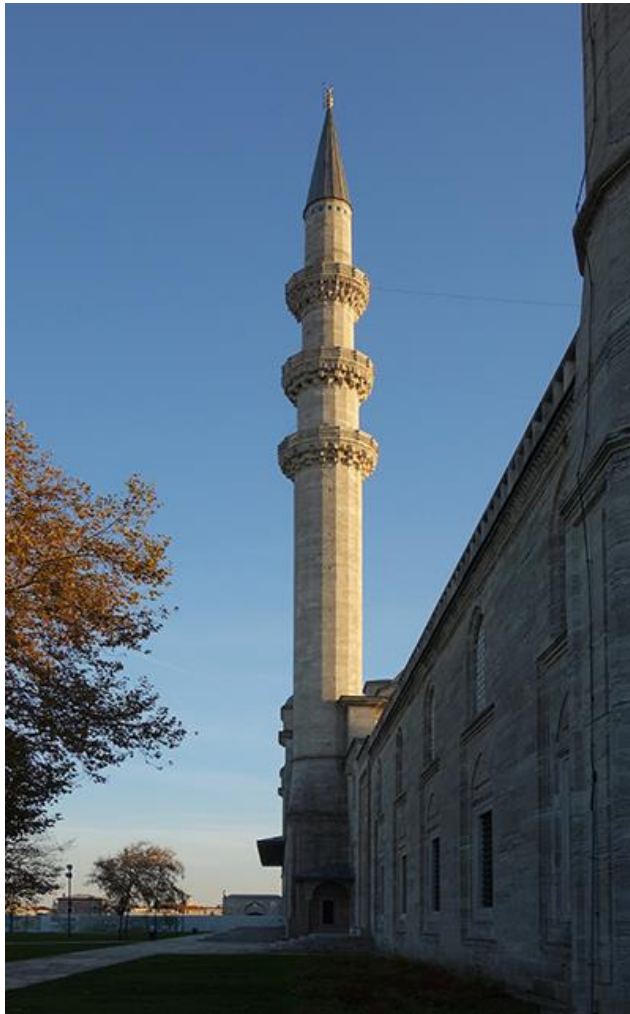
Võlvide ja postide süsteem on veel üks võte islamiarhitektuuris, mis aitab luua suuri eraldamata ruume. Poolkaarekujulisi või teravatipulisi võlve ja kaari võib islamiarhitektuuris väga tihti kohata. Seejuures on just teravatipulisest võlvist saanud üks araabia ja islamiarhitektuuriga tihedalt seotavatest sümbolitest ning teravkaar oli araabiamaaades olulisel kohal pikalt enne seda kui gootika teravkaart euroopa arhitektuuris kinnistas.

Joonis 3. Šeik Zayedi mošee Abu Dhabis
Allikas: National Geographic

5.1.6 Minarett

Minaretid on kõrged tornitaolised ehitised, mida mošeede juures võib sageli leida, kas ühe- või mitmekaup. Lisaks erinevad minaretid oma vormilt – eri ajastutel on neid ehitatud silindriliste, koonusekujuliste või ka kandilistena. Ajalooliselt kasutati minarette inimeste palvusele kutsumiseks. Seetõttu ehitati neid sageli otse mošee külge või loodi ühendused minaretini rõdudega. Kuigi tänapäeval esineb füüsilist minaretist palvele hüüdmist aina vähem ja kutsungid on enamasti elektrooniliselt võimendatud, on minaretid endiselt, nagu ka kuppel, kinnistanud end mošeearhitektuuri kuvandis ja omavad veel paljudes paikades maamärgilist tähendust.

Joonis 4. Süleymaniye mošee minarett Istanbulis
Allikas: Khan Academy

5.1.7 Purskkaev

Kuna palvetama asudes peab moslem olema täiesti puhas, on ajalooliselt mošeedesse palvesaali ette ehitatud purskkaevusid või veesilmasid. Tavaliselt asusid need siseõues kesksel kohal, et palvetama tulijad saaksid seal läbi viia oma pesemisrituaalid. Aja jooksul asendus pesemine purskkaevu ääres spetsiaalsete rituaalseks pesemiseks ette nähtud ruumidega (*wudu* ruumid), mis on privaatsemad ja selle kasutajale seeläbi mugavamad. Sellegipoolest on purskkaevu sümboolne asukoht sissepääsu ees sisehoovis läbi aegade säilinud ja seda võib kohata ka neis hoonetes, kus eraldi pesuruumid juba sisse ehitatud.

5.2 Ruumiprogramm

Arusaadavalt on mošee südameks palvekoda, mis on reeglina kõige suurem ruum mošees. Edasine sõltub juba mošee mastaabist ja selle asukohast – ajaloo jooksul on ehitatud nii selliseid mošeesid, mis koosnevad vaid ühest palvekoja rolli täitvast ruumist kui ka mošeesid, mis on ühtlasi linna südameks ja mille juurde kuulub ka erinevaid sotsiaalseid tegevusi toetavaid ruume.

Just suuremate linnade mošeed on kandnud endas sageli lisaks pühakojale ka ühiskondliku kohtumispaiga rolli. Seetõttu võib suuremate mošeede juurest leida lisaks palvetamisele ka muule eesmärgile pühendatud ruume nagu raamatukogud, õpperuumid või ka ruumid kauplemiseks (tavaliselt palvekoja mahust eraldiseisvana).

5.2.1 Rituaalse pesemise ruumida ja tualetid

Varemkirjeldatult on tehniliste võimaluste arenedes tekkinud mošeede ruumiprogrammi rituaalse pesemise ruumid ehk *wudu*-ruumid, mis asendavad varem pesemiseks ette nähtud purskkaevu rolli.

Tualettide ja *wudu*-ruumide kujundus näeb tavaliselt ette istumisvõimalusega pesemiskohad, kus saab pesta oma käed, näo, pea ja jalad puhta veega. Sellised pesuruumid asetsevad tavaliselt palvesaali sissepääsu läheduses, võimaldamaks pärast enda puhastamist otse palvesaali liikuda.

Tualettruumide paiknemine hoones aga ei tohiks usuliste piirangute tõttu olla *qibla*-seina (palvesaali Meka poole suunatud sein) taga ega ka palveruumi kohal. Samuti peaksid WC-potid olema paigutatud nii, et need ei vaataks Meka poole ja oleks soovitatavalt Meka suunaga risti. (Mokhtar, 2009)

Joonis 5. Näide wudu (rituaalse pesemise) ruumist tänapäeval
Allikas: Pinterest (1)

Kui Euroopa avalikes hoonetes paigaldatakse tavapäraselt meeste tualettruumidesse nii pissuaarid kui WC-potid, siis mošeede juures tuleb arvesse võtta, et pissuaare tuleks paigaldada vähem või üldse mitte, kuna need on paljude islamiusu koolkondade poolt taunitavad. WC-s tuleks tagada visuaalne ja soovituslikult ka akustiline privaatsus seinte ja uste abil. Lisaks tuleks tagada võimalus käsiduši kasutamiseks WC-potist paremalt poolt. (Mokhtar, 2009)

5.2.2 Naised mošees

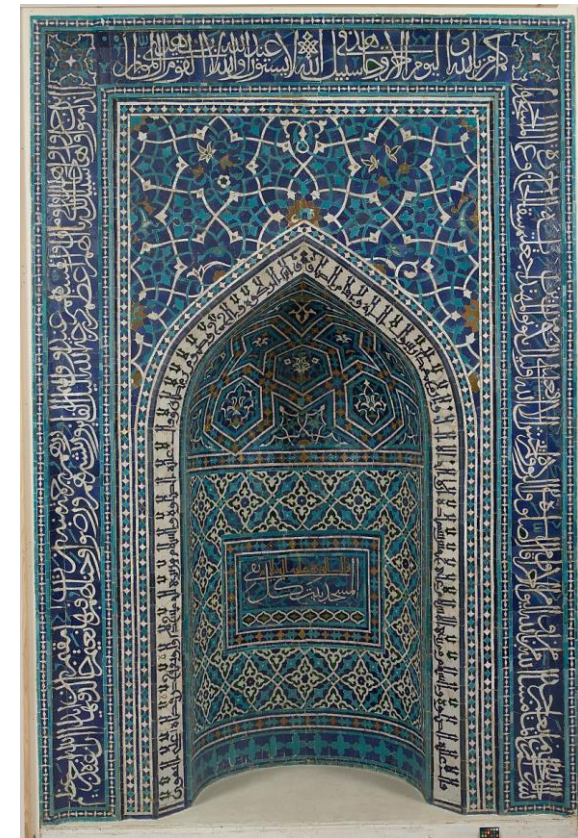
Kui tänapäevaste mošeede puhul võib täheldada, et hooned on projekteeritud nii, et naistel on võimalik hoones liikuda nende jaoks ette nähtud palvetamisalasse eraldi sissepääsust praktiliselt ilma ühegi vastassoost isikuga kokku puutumata, siis ajaloolistes mošeedes selliseid eraldusvõtteid kohtab harva. Põhjus ei seisne aga selles, et varasematel aegadel oleks mehed ja naised mošees koos palvetanud. Tegelik vastus peitub hoopis asjaolus, et naised palvetasid ainult kodus ja mošee oli palvetamispaiaks vaid meestele.

Tänapäevased ruumide eraldamise põhimõtted on kirjeldatud käesoleva töö 6. osas.

5.3 Interjäär

5.3.1 *Mihrab*

Mihrab on palvesaalis asuv nišš seinas, mis märgib *qiblat* ehk suunda Kaaba pühamu poole Mekas. Kuna moslemid on palvetamise ajal alati Meka poole suunatud, mängib *mihrab* väga olulist rolli palvesaali ruumikujunduses ja torkab tavaliselt saali sisenedes ka esimese asjana silma. Ajalooliselt on mihrabid olnud külluslikult kaunistatud ja poolkaarekujulise ülaosaga.

Joonis 6. Mihrab
Allikas: MetMuseum

5.3.2 Minbar

Minbar on postament, millelt imaam peab kõnesid. *Minbar* asetseb tavaliselt *mihrabist* paremal. Traditsiooniliselt on *minbar* rohkete kaunistustega nagu ka ülejäänud palvekoda ja lõppeb tornitaolise vormiga.

Joonis 7. Mihrab (nišš seinas) ja minbar Ibrahimi mošees Hebronis
Allikas: Museum with no frontiers

5.3.3 Ornamendid

Islamiarhitektuur on tuntud oma rikkalike kaunistuste ja dekoratsioonide poolest nii välis- kui siseruumis. Kaunistused püsivad aga reeglina alati abstraktsed – islamis on keelatud inimese ja loomade kujutamine, sest see on justkui võistlemine Jumala loominguga. Seetõttu on moodustuvad islamikunstiteosed ja ka interjööri dekoratsioonid enamasti geomeetrilistest või kalligraafilistest kujutistest. Sellegipoolest ei ole ornamendid islamis pelgalt kujundid, vaid kannavad erinevaid liine pidi edasi spirituaalsust ja pühadust.

Ornamentide kujundus on tavaliselt sümmeetriline, kuid välditakse selgeid fookuspunkte. Pigem üritatakse katta pindasid ühtlaselt. See on ülekanne printsibist, et islamis ei ole olemas püha “keset”, vaid pühadus eksisteerib ühtlaselt kõikjal ja kõiges. Samuti loob see seose islamis olulise mõistega “*mizan*”, mis sümboliseerib tasakaalu. (Wade, Wichmann, 2018, lk 28-34)

Usutakse, et pühakodade geomeetrilised dekoratiivsed vormid stimuleerivad intellektuaalset vaimu ilma liialt ette andmata. Samuti on arvatud, et kordused ei ole mitte igavad, vaid aitavad luua ühendust spirituaalse maailmaga. Kujutatavad geomeetrilised vormid ühenduvad sageli sel moel, et nendest hakkavad välja kujunema taimede motiivid, mis omakorda on viide paradiisiaiale.

Islami dekoratiivne kaanon koosneb kolmest peamisest ornamentika tüübist: kalligraafia, geomeetriline motiiv ja arabesk. Seejuures kalligraafilist ornamentikat peetakse kolmest kõige suursugusemaks, sest annab otseselt edasi sõnu Koraanist. Geomeetriline ornamentika aga on oma lihtuse ja lõputute moodustamisvõimaluste tõttu populaarne kõigis erinevates käsitöövaldkondades ja leidnud laia kasutus. Ka kolmas tüüp arabesk on levinud kõigis kunstivormides ja kujutab endas omavahel põimunud taimi. Sageli kasutatakse ornamentides kõiki kolme tüüpi koos. (Wade, Wichmann, 2018, lk 36)

Kalligraafia

Geomeetriline

Arabesk

Joonis 8. Islami dekoratiivne kaanon

Allikas - Wade, Wichmann, 2018

5.4 Juhtumite uuring – ajaloolised mošeed üle maailma

Uuringu alla võetavate objektide valikul on lähtutud nende ajaloolisest olulisusest ja regioonile omastest eripäradest. Mõistmaks, kus asub piir kindlate usuliste ettekirjutuste ja võimaluste vahel kohalikel tavadel mošee arhitektuuri mõjutada, on näidisobjektid valitud võimalikult erinevate kultuuriliste taustadega paikadest maailmas.

5.4.1 Türgi - Sinine mošee Istanbulis

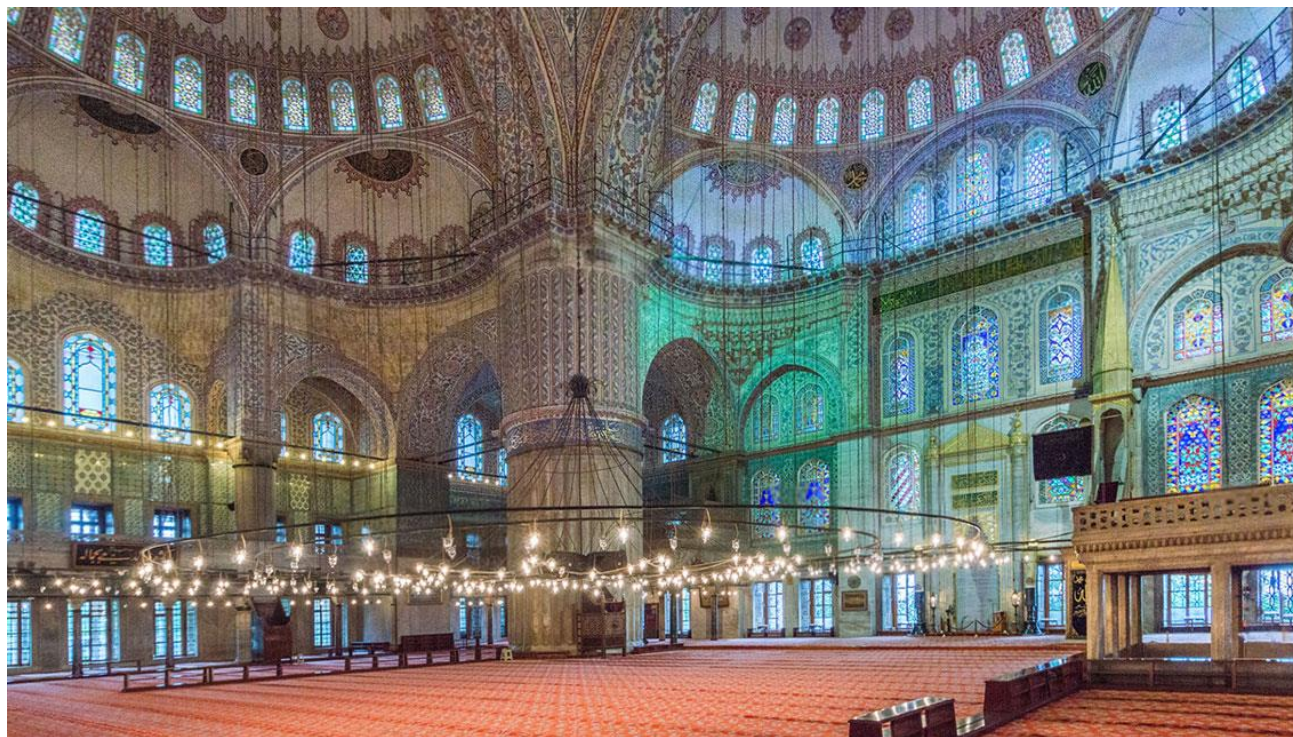
Istanbulis Bütsantsi ja Osmanite riikide kunagises südames asuv Sinine mošee on saanud oma nimetuse silmapaistvast rohekas-sinisest interjöörist. Mošee ehitati aastatel 1609 kuni 1616 arhitekt Mehmed Aga käe all tellituna sultan Ahmed I poolt. Sultani nimest tulenevalt kutsuvad kohalikud erinevalt välismaalastest seda mošeed veel tänaseni Ahmedi mošeeeks. Kuigi selle hoone ehitamine toimus pärast Osmanite riigi hiilgeaega 16. sajandil, on Sinist mošeed siiski peetud üheks Osmanite islamiarhitektuuri märkimisväärsimaks teoseks. Väliselt teeb selle hoone ainulaadseks, et sellel on ainukese mošeeena maailmas 6 minaretti. Lisaks on Sinisel mošeel põnev ent täiuslikult sümmeetriline katusemaastik, mis moodustub suurest peakuplist koos nelja poolkupliga ja paljudest väiksematest kuplitest. Hoone uhket vormi võib märgata juba kaugelt mööda pikka At Meydani esplanaadi mošee poole liikudes. Esplanaadilt jõuab külastaja läbi uhke portaali suurde nelinurksesse sisehoovi, mille kesksel kohal on pesemisrituaalide läbiviimiseks purskkaev. Kuigi tänapäeval tähistatakse selles hoones vaid suuremaid usupühasid, siis sultanite valitsusajal kasutati hoonet nii usuliste kui poliitiliste kogunemiste läbiviimiseks ja reedeste palvuste ajal täitus lisaks hoonele endale inimestega ka kogu siseõu. Hoone ajaloolisele olulisusele lisab väärtust ka see, et 17. sajandi algusest kuni 19. sajandi keskpaigani oli just see mošee Mekasse viivate palverännakute alguspunkt. (Huebner, 1995, 335-337)

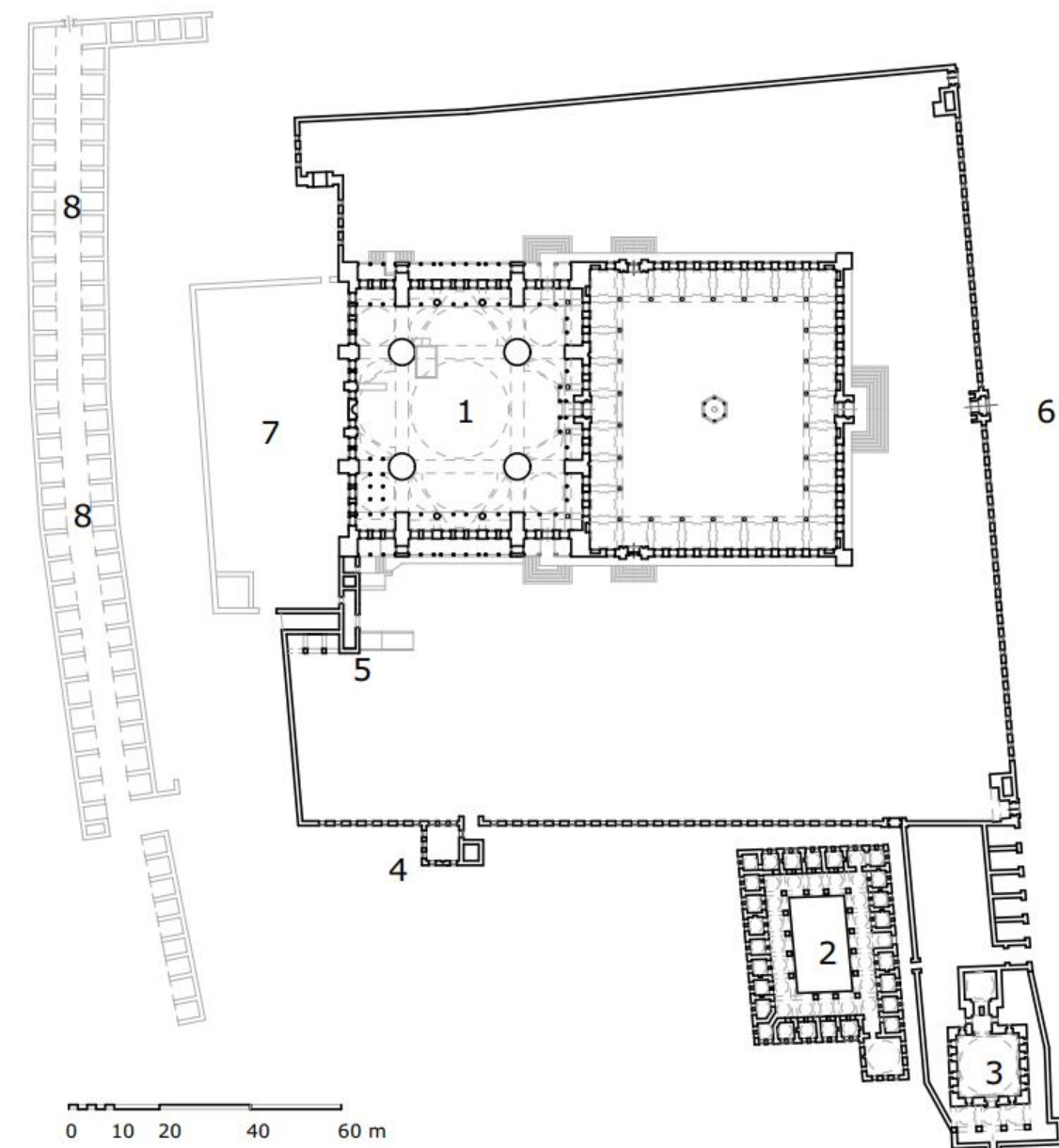
Joonis 9. Vaade Sinise mošee kuplitele ja minarettidele
Allikas: Go Turkey Tourism. Top 7 attractions of Istanbul

Nagu ka hoone väline vorm on Sinise mošee interjäär sümmeetriline, aga suurejooneline. Sinirohelised seinaplaadid mängivad valgusega, mis tuleb hoonese läbi 260 võlvakna seintes ja kuplites. Palvesaali eesosas on traditsiooniliselt *mihrab*, mida katavad marmorist kaunistused. Imaami tseremooniate pidamiseks ettenähtud ja kõrgemal asuva platvormiga *minbar* on seejuures koopia Mekas asuvast *minbarist*. (Huebner, 1995, lk 337)

Tänapäeval asub mošees sultanite mausoleum, teoloogiakool, algkool, supiköök ja karavanserai. Lisaks on hoone muidugi ka populaarne turismiobjekt. (Huebner, 1995, lk 336)

Joonis 10. Sinise mošee interjäär
Allikas: Blue mosque

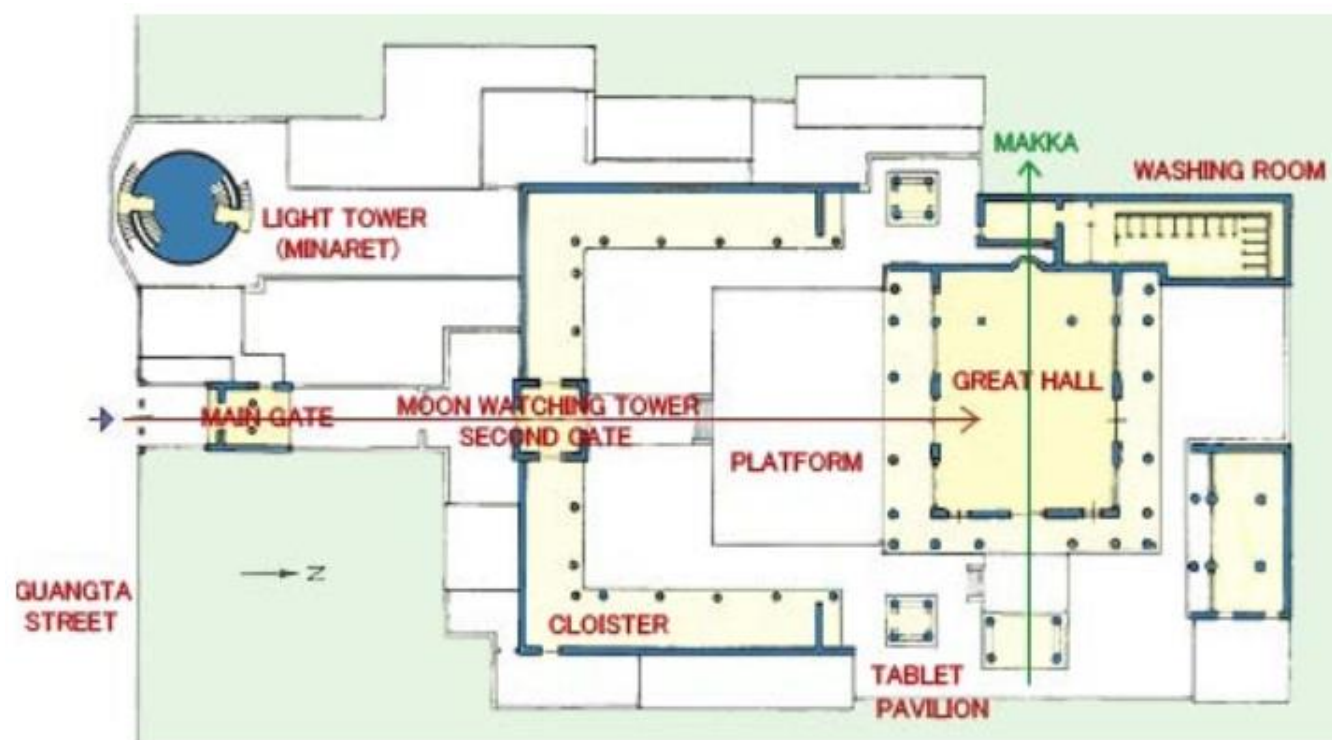

Joonis 11 Sinise mošee korruseplaan
Allikas: Archnet. Floor plan of Sultan Ahmed I Complex.

1. Mošee	5. Valitsejate paviljon
2. Teoloogiakool	6. Esplanaad
3. Mausoleum	7. Platvorm-aed
4. Algkool	8. Basaar (kaubatänav)

5.4.2 Hiina – Huaishengi mošee Guangzhous

Guangzhou linnas asuv Huaishengi mošee on linna peamine mošee ja algupäraselt 7. sajandil ehitatuna peetakse seda ka vanimaks mošeeks Hiinas. Hoonekompleks katab ligi 3000 ruutmeetri suurust maa-ala ja on ehitatud Hiina tavade kohaselt põhja-lõuna suunaliselt. Samas on palvesaali puhul säilitatud Meka-suunalist orientatsiooni. Lisaks palveruumile kuuluvad hoonekompleksi juurde imaami ruumid, paviljon pühkirjade hoiustamiseks ja rituaalse pesemise ruumid. (Dazhang, 2003, lk 118-119).

Joonis 12. Huaishengi mošee korruseplaan
Allikas: Dazhang, 2003

Põnevaks teeb selle hoone just Hiina traditsioonilise arhitektuuri ja islamipäraste ehitusvõtete sidumine. Nii oli mošee kõrval asuv tuletornitaoline araabiapäraste kaunistustega minarett selle ehitusajal pretsedenditu nähtus. Hoone sai seetõttu rahvasuus omale ka nimetuse Tuletorni mošee ja minarett omandas maamärgilise tähenduse. Samas on hoone kaetud aasiapäraste ülessekaarduvate katustega, mis omakorda seovad ühtseks tervikuks kompleksi eraldiasetsevad osad. Hoone juures on kasutatud nii puitkonstruktsioone kui ka telliskive. (Dazhang, 2003, lk 118-119, 128, 143).

Joonis 13. Vaade Huaishengi mošee sissepääsule
Allikas: Archnet. Huaisheng Mosque

Joonis 15. Vaade Huaishengi mošee palvesaali sissepääsule
Allikas: Archnet. Huaisheng Mosque

Joonis 14. Huaishengi mošee palvesaal
Allikas: Pinterest (2)

5.4.3 Hispaania- Cristo de la Luzi mošee Toledos

Aastatel 999 kuni 1000 ehitatud mošee on märkimisväärne, sest kuigi tänapäeval kasutusel kristliku kabelina, on hoone peaaegu täielikult säilitanud oma esialgse kuju. Muudatusena on lisandunud vaid poolkaarekujuline apsiid ja viilkatus.

Ilustratsioon 16. Cristo de la Luzi mošee Toledos

Allikas: Archnet. Mezquita del Cristo de la Luz

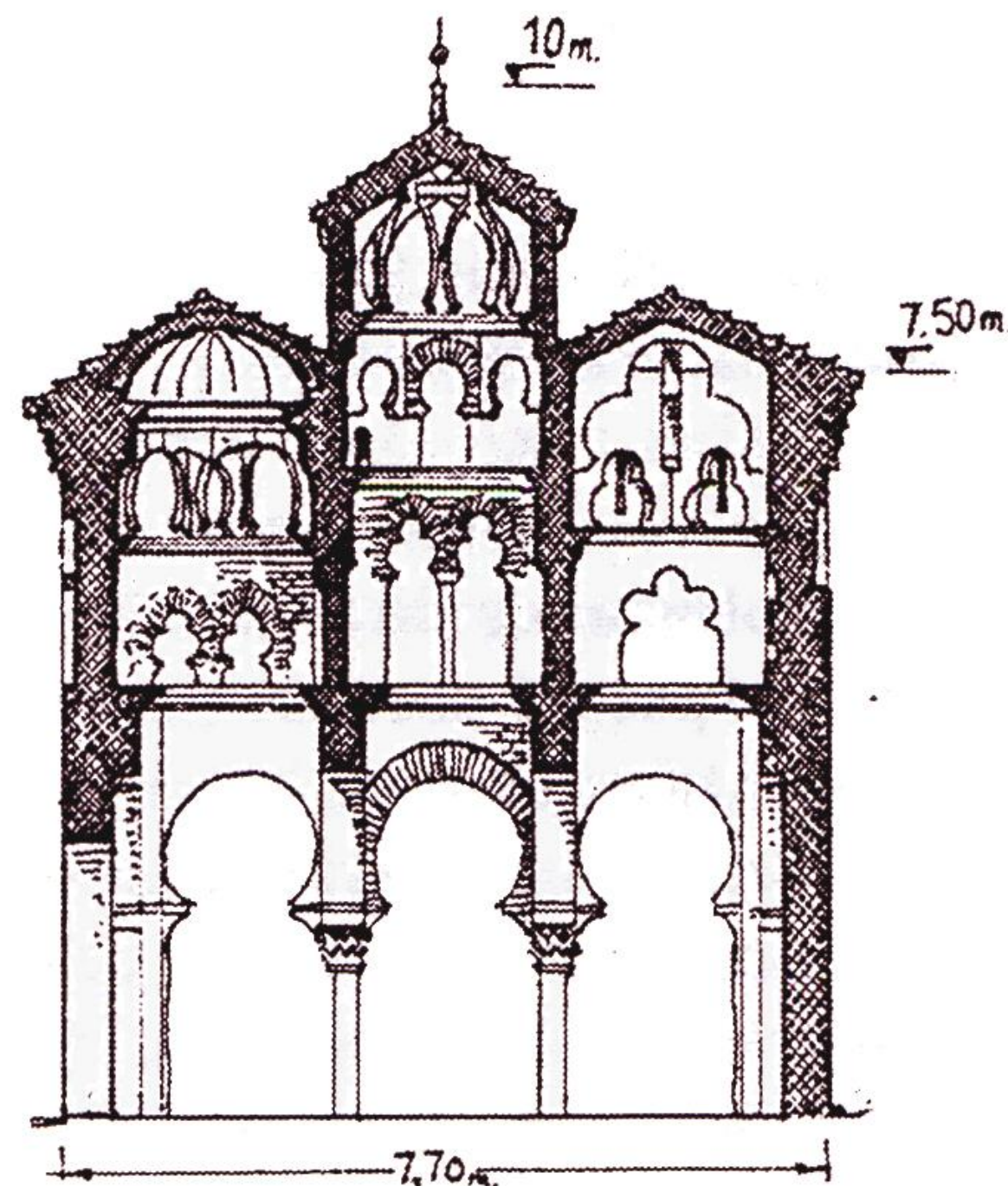
Kuigi mõõtmetelt väike – vaid ligikaudu 8x8 meetrit, on hoone fassaad rikkalik. Seda kaunistavad nii tellistest moodustatud dekoratsioonid kui ka ohtrad võlvkaared. Hoone sees jagavad võlvid ruumi üheksast osast koosnevaks ruudustikuks, millest iga lagi on omamoodi geomeetriliste dekoratsioonidega ja annavad aimu hoone esialgsest kuplitega katusest.

Joonis 17. Cristo de la Luzi mošee lae vaade

Allikas: Hidden Architecture. Mosque of Cristo de la Luz

Cristo de la Luzi mošee on üheks näiteks romaani ja araabia stiilide segunemisest Hispaanias ajal, mil riik oli suures osas araablaste võimu all. Ligi 8. sajandi vältel, mil araablased valitsesid suurt osa Hispaaniast segunesid teatud piirkondades stiilid niivõrd, et muutus raskeks eristada, kummale kultuurile omaseid elemente hoonestuses rohkem kasutatud on. Tekkis uus nähtus, mida on hakatud nimetama Mauri stiiliks ja mis on seeläbi teeninud endale ajaloos oma koha ja rikastanud maailma kultuurilist mitmekesisust. Tekkinud Mauri stiil tõi muude elementide seas hispaania romaanikasse hoburaudkaared ja avatud sammastiku nagu ka Cristo de la Luzi mošee puhul näha on. (Kunstileksikon, 2000, lk 343)

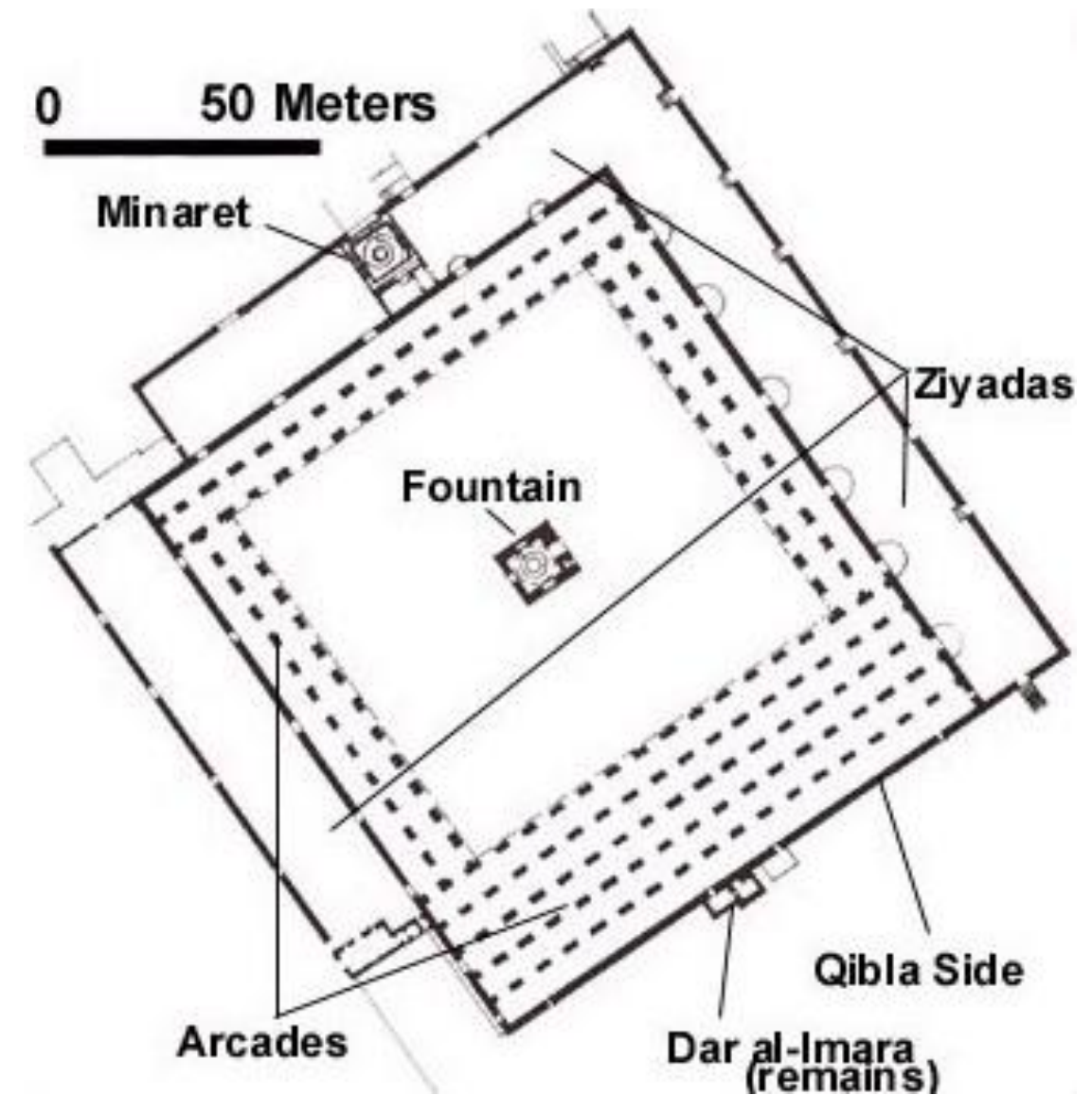
Joonis 18. Algupärase hoone lõige
Allikas: Hidden Architecture. Mosque of Cristo de la Luz

5.4.4 Egiptus – Ibn Tuluni mošee Kairos

Joonis 19. Vaade Ibn Tuluni mošee sisehoovile
Allikas: Egypt Travel Link. Ibn Tulun mosque Cairo Egypt

Üheksanda sajandi teises pooles ehitatud Ibn Tuluni mošee on vanuselt teine mošee Egiptuses. Keskset sisehoovi ümbritseb sammastik, mis on sügavaim (5-realine) Meka poole suunatud küljes. Sisehoovi kesksel kohal asub rituaalse pesemise kaev. Mošee on ehitatud tellistest ja selle fassaadi ülaosa on kaunistatud reljeefsete ornamentidega, mis kujutavad islamiarhitektuurile omaselt taimemotiive.

Joonis 20. Ibn Tuluni mošee plaan
Allikas: Muslim Heritage. Ibn Tulun Mosque.

5.4.5 Liibüa – Atiqi mošee Awjila külas

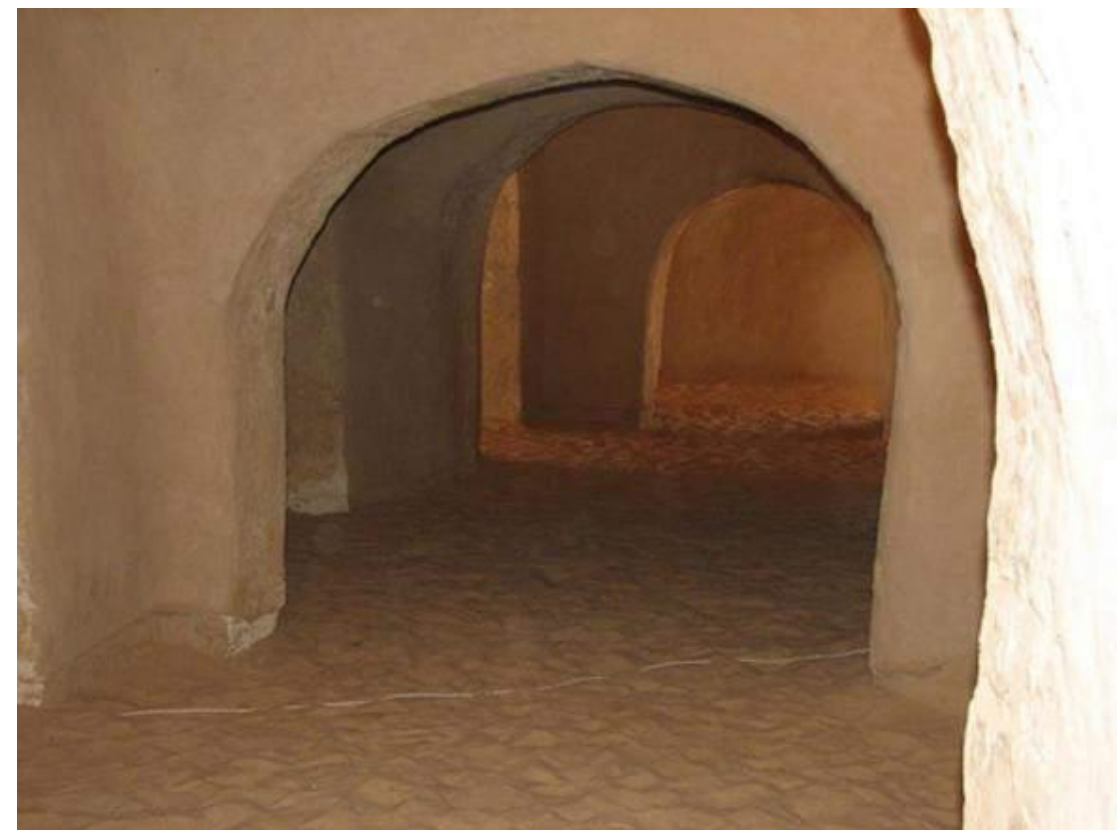
Pika ajalooaga Awjila küla Liibüas võeti araablaste valdusesse juba 7. sajandil. 12. sajandil külla ehitatud Atiqi mošee on eripärane oma koonusjate kuplite poolest, mida on hoonel kokku 21. Selle 400 ruutmeetri suuruse hoone seinad ja kuplid on tehtud selle asukohale omastest materjalidest – savitellistest ja lubjakivist. Paksud seinad koos õhutus- ja valgusavadega kuplites pakuvad päeval jahutust ja öösel eraldavad paksud konstruktsioonid nendesse kogunenud soojust jällegi välja. (Atlas Obscura, 2011)

Kuigi klassikalistest araabiamaa mošeedest esmapilgul erinev, on selles hoones siiski kasutatud suurt osa islamiarhitektuurile iseloomulikest elementidest – kuplid, võlvid ja sambad, *mihrab* ning *minbar*. (Atlas Obscura, 2011) Hoone on seega taaskord hea näide sellest, kuidas kohalikud oskused, võimalused ja vajadused on viidud sümbioosi islamiarhitektuuriga.

Joonis 21. Atiqi mošee

Allikas: Trip Freakz. The oldest mosque in Sahara - Atiq Mosque

Joonis 22. Atiqi mošee sisevaade

Allikas: Trip Freakz. The oldest mosque in Sahara - Atiq Mosque

6. TÄNAPÄEVA EUROOPA MOŠEEARHITEKTUUR

Selles osas analüüsitakse näidisobjekte mošeedest tänapäeva Euroopas. Analüüsi, täiendavate tekstide läbitöötamise ja Eesti Islamikoguduse liikmetega läbiviidud intervjuude abil tehakse järeldused, millised printsiibid on kaasajal Euroopasse ehitatavad mošeed traditsioonilistest mošeedest kaasa võtnud, mille välja jätnud ja mis on vastavalt olustikule ja tänapäeva tavadele lisandunud.

6.1 Juhtumite uuring

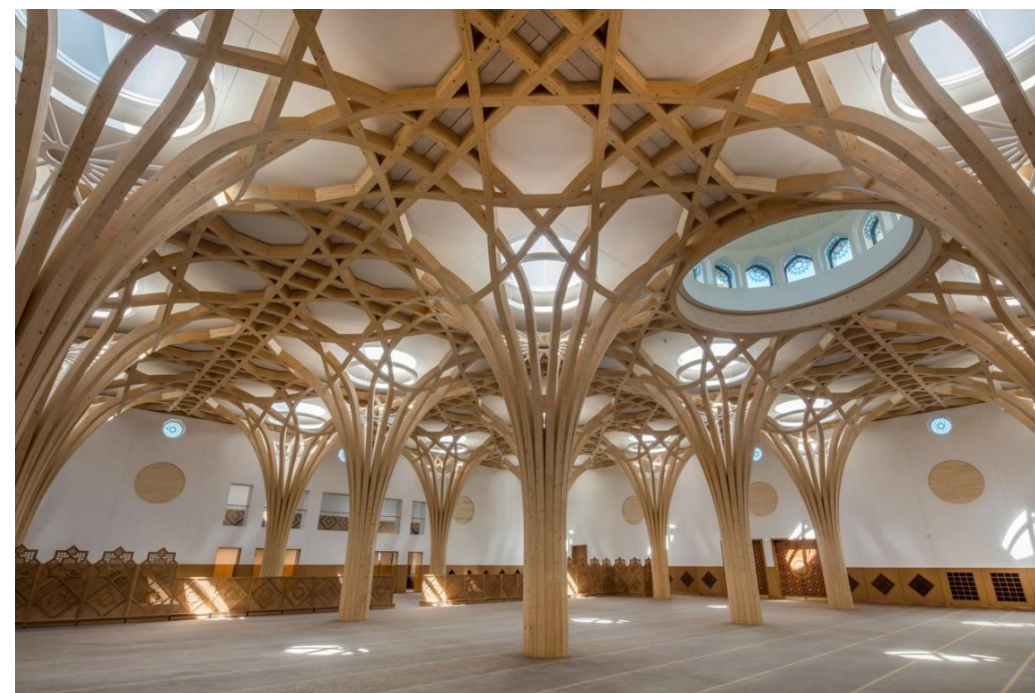
Tulenevalt projektülesande püstitusest on vaatluse alla võetud viimaste aastate jooksul arhitektuurivaldkonnas hinnatud ja positiivset tähelepanu pälvinud mošeed Euroopas (sh Türgis, mille territoorium asub geograafiliselt osaliselt küll ka Aasias, kuid mis on valdavalt vabameelsem ja euroopameelsem riik kui paljud teised islamimaad).

6.1.1 Cambridge'i mošee Suurbritannias

2019. aasta alguses avatud Cambridge'i mošeele loovad peamise aktsendi nii sees kui väljas asuvad liimpuidust puutüvekujulised sambad. Hoone autorite (Marks Barfield Architects) jaoks oli oluline luua hoones looduslähedane keskkond, mis kandub edasi ka hoone ökonoomsusesse. Nii on see hoone Euroopa esimene öko-mošee, mis kasutab uusimaid energiasäästu tehnoloogiaid. Öko-mošee kontseptsioon ühtib hästi ka islami maailmavaadetega, mis näevad loodust kui Jumalikku kingitust. Valdavalt puitkonstruktsioonidel ehitatud hoone seinu katavad telliskivid, mis kanduvad edasi ka interjööri. Islamiarhitektuurile iseloomulikud geomeetrilised ja taimedest inspireeritud kujundid tekivad seega nii hoone lagedele (puutüvekujulised postid), seinadele (telliskivi mustrid) kui ka läbi vaipade ka põrandatele. Sellest hoolimata säilitab hoone arhitektuur kaasaegse puhtuse ja ühildub ka tänapäevase briti arhitektuuriga. Peasaali kohal asuv kuppel on asetatud nii, et tänavapildis jääb see peaaegu märkamatuks ja hoone suhtub konservatiivselt ümbritsevasse keskkonda, kus valdavalt viilkatustega elamud.

Joonis 23. Vaade Cambridge'i mošee peafassaadile
Allikas: Sternberg. Danish Architecture Center

Joonis 24. Cambridge'i mošee sisevaade
Allikas: Sternberg. Danish Architecture Center

Nagu islamiarhitektuuri puhul sagedasti näha, järgib ka selle hoone esifassaad ümbritsevat keskkonda ja tänavajoone suunda. Samas on peasaal pööratud suunaga Meka poole. Hoone peafuajest on võimalik pääseda arvukatesse abiruumidesse, mille seas ka näiteks kohvik ja õpperuumid. Enne peasaali sissepääsu on paigutatud rituaalse pesemise ruumid eraldi meestele ja naistele. Naistele on saali sisenemine võimaldatud eraldi ukse kaudu otse pesuruumidest. Lisaks on naistele palvesaalis madala piirdega eraldatud ala saali tagaosas. Hoone ja selleesise väljaku all asub maa-alune parkla.

Joonis 25. Cambridge'i mošee 1. korruse plaan
Allikas: Marks Barfield Architects. Danish Architecture Center.

6.1.2 Sancaklari mošee Türgis

2012. aastal Istanbuli eeslinnas valminud Sancaklari mošeed on lisaks arvukatele arhitektuuriauhindade nominatsioonidele nimetatud “üheks kaasaja silmapaistvaimaks usuliseks loominguks”. (Beard, M. - Cambridge'i Ülikooli klassikalise filoloogia professor 2018. a BBC saates “Civilisations”) Kuigi hoone asub suure maantee ääres on arhitekt Emre Arolat mošee suutnud kujundada nii, et see tekitab enda sisse justkui uue keskkonna, mis võimaldab märgata vaid ümbritsevat loodust.

Klassikalistelt mošeedelt on see hoone üle võtnud minareti, mis küll vaid sümboolne ja võtnud kaasaegse vormi. Peasaalist ei puudu ka Meka suunda näitav nišš seinas ja imaami kõnedeks ette nähtud minbar. Osaliselt maa-all asetseva hoone juurde kuuluvad lisaks palvesaalidele näiteks ka raamatukogu ja imaami eluruumid.

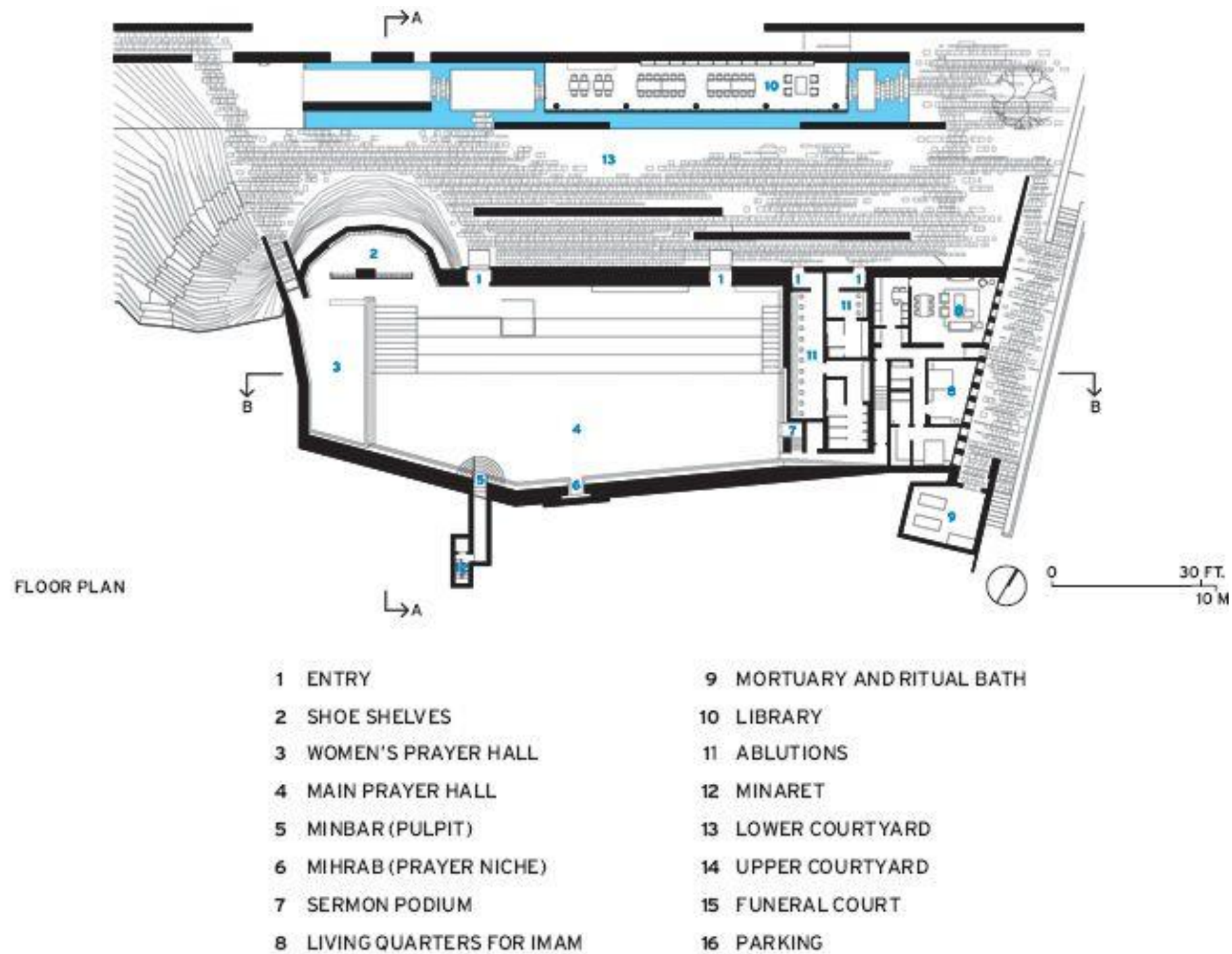
Joonis 26. Sancaklari mošee

Allikas: ArchDaily. Sancaklar Mosque. Thomas Mayer

Joonis 27. Sancaklari mošee interjäär

Allikas: ArchDaily. Sancaklar Mosque. Thomas Mayer

Joonis 28. Sancaklari mošee korruseplaan

Allikas: ArchDaily. Sancaklar Mosque. Emre Arolat Architects.

6.2 Linnaruumiline paiknemine

See, kuidas mošeed tänapäeva maailmas linnaruumi on seatud, on kindlasti riigiti erinev ja leida võib ka erinevaid lahendusi. Algupärastes islamimaades võib endiselt leida uusi mošeesid linnas keskselt kohalt. Samas nendes paikades, kus islam ei ole peamine religioon, on ka mošeed paigutatud vähem esilepaistvatesse kohtadesse. Samas on tekkinud uus oluline areng, mida on võimaldanud inimeste soodustunud liikumisvõimalused. Kui varasemalt oli mošee linna keskmesse rajamine oluline ka selle pärast, et see lõi kõigile võimaluse sinna lihtsasti ligi pääseda, siis tänapäeval on inimestel kas autoga, ühistranspordiga või muul moel läbida ka pikemaid vahemaid. See aga võimaldab tuua mošeed kärarikastest linnakeskustest hoopis looduskaunimatesse paikadesse, mis soodustavad meelelist tegevust ja endasse vaatamist hoopis enam.

6.3 Asetus ja vorm

Nagu ka algupärased mošeed järgivad tänapäeval ehitatud mošeed palvesaaliga väga rangelt Meka poole suunatust. Meka poole palvetamine on üks usutavadest, mis on püsinud aastasadade jooksul muutumata ja seetõttu ka islamihoonestuse oluline määraja.

Vabamaks on aga muutunud hoone välise vormi osas – nii ei ole väga paljudel tänapäevastel mošeedel enam minarette, sest inimeste palvusele hüüdmine ei ole otstarbekas ja on paljudes kaasaegsetes linnades isegi taunitav. Ka ülejäänud hoone vormi puhul kasutatakse küll võimalusel levinud vorme nagu kuppel ja kaaraknad, kuid tehakse seda reeglina delikaatselt ja ümbritsevat keskkonda arvesse võttes.

6.4 Ruumigprogramm

6.4.1 Kasutusviiside laienemine

Mošeedest kaasaegses Euroopaas on aina enam saamas sotsialiseerumis ja kogukonna ühtsuse loomise kohad ning nii on need rohkem islamikeskused kui pelgalt mošeed. Põhjus võib peituda selles, et mošee on sarnase kultuurilise taustaga inimestele koht kokkusaamiseks kultuuriruumis, mis nende jaoks muidu võõras tundub ja kus nad ei pruugi esialgu oma kohta leida. Seetõttu projekteeritakse tänapäeval mošeede juurde lisaks palvesaalile kohvikuid, poode *halal*-toodete müümiseks, erinevaid õppe- ja koosviibimisruume ja muudki.

Varasemast enamgi tähelepanu pööratakse aga nõ mustade ja puhaste ruumide eraldamisele (eelkõige rituaalse pesemise ruume ja palvesaali silmas pidades), et hoonet oleks funktsionaalselt mugav kasutada. Kuna palvesaali sisenemine toimub jalanõudeta, nähakse garderoobides sageli ette ka suured jalanõuderiulid, et vältida jalanõude kuhjumist palvesaali ukse taha.

Olemasoleva Eesti Islamikeskuse hoone ruumide ja intervjuude põhjal võib järeldada, et ootus mitmekülgsele hoone funktsionaalsusele on ka eesti islamikogukonnal. Islamikeskus Tallinnas on juba praegu lisaks palvustele ka koht, kus toimuvad loengud, õppetunnid ja kogukonnaüritused. Lisaks on hoonesse mahutatud väike islami- ja *halal* kaupade pood.

6.4.2 Naiste ruumid

Kuigi reeglid naiste käitumisnormide kohta islamis on lõdvenemas ja eriti Euroopa kultuuriruumis võetakse aina enam omaks kohalikke kombeid, on siiski palju naisi, kes usulistel kaalutlustel ise ei soovi, või kelle abikaasad ei luba neil üksi liikuda kohtades, kus on võimalik kohtuda teiste meestega. Nii on tänapäevastes mošeedes levinud nõ kahe sissepääsuga variant. See võimaldab naistel liikuda vaid nendele mõeldud teid pidi naiste *wudu*-ruumidesse ja palvesaali, kus neile samuti on eraldatud kas oma ala või korrus. Reeglina paigutatakse naised saalis meestest tahapoole. See on samuti üks meetmetest, mis võimaldab naistel ennast soovi korral võõraste meeste pilkude eest varjata. Kuna osa naisi palvetab siiski vaid kodus, on naisi mošeedes siiski tunduvalt vähem kui mehi ja sellest tulenevalt on ka naiste palveruumid väikesemad.

Kuigi arvuliselt on suurim korraga mošees viibivate naiste arv väiksem meeste omast, siis nii Eesti kui ka muu maailma näidete põhjal võib leida, et naised veedavad mošees sageli kokku hoopis rohkem aega kui mehed. Seda põhjusel, et võetakse osa tundidest, loengutest ja kursustest, millele sageli järgneb omavaheline suhtlus ja ajaveetmine. Mujal Eestis võib ühise “keele” leidmine teiste inimestega olla keerulisem eriti arvestades, et traditsioonilises islamirõivastuses liikuv naine on oma usu poolest äratuntav ka juba enne vestlusesse astumist. Seega on mõisteta, et sarnaste vaadetega ja religiooni suhtes eelarvamuste vabade kaaslastega koos olles tuntakse end mugavamalt. Seega on naistele ka vabaaja veetmiseks kasutatavad ruumid soovituslikud.

Kuna naistega tulevad mošeesse sageli kaasa lapsed, on kasulik hoonesse paigutada ka lastemängutubasid, kus lapsed saavad mängida seni, kuni nende emad viibivad kas õppetundides või palvustel.

6.5 Interjäär

Kaasaegsetes Euroopa mošeedes võib näha väga palju elemente, mis on otseselt või kaudselt võetud üle klassikalisest islamiarhitektuurist. Samas võib aga täheldada, et need on teatavas mõttes moderniseeritud ja viidud üle kaasaegsesse arhitektuurikeelde. Nii ei ole mošeede palveesalidest kadunud *mihrab* ega *minbar*, kuid need on sageli minimalistlikuma disainiga ja eksperimenteeritakse rohkem vormi kui dekoratsioonidega.

Sama võib öelda ka ornamentide kohta. Kuigi erinevad geomeetrilised kaunistused ja reljeefid omavad kaasaegsetes mošeedes endiselt olulist kohta, on nende kujundus reeglina tagasihoidlikum ja need on pigem aktsendiks, kui peamiseks rõhuasetuseks.

7. ISLAMIARHITEKTUUR EESTI KONTEKSTIS

7.1 Kliima

Kuna islamiarhitektuur pärineb ajalooliselt valdavalt sooja ja väheste sademetega maailma paikadest, võib sellelt leida palju elemente, mis just sellises kliimas kasu toovad. Eesti kliima on aga valdavalt sootuks teistsugune – esineb palju sademeid ja ka külma ning tuulist ilma. Nii kaotavad oma olulisuse näiteks suured sisehoovid, mis mujal maailmas pakuvad võimalust palveala suurendamiseks. Väljas palvetamiseks soodsat aega on lihtsalt väga vähe. Samuti ei kanna praktilist väärtust sügavad varju pakkuvad sammastikud ja paksud seinad, mille vahele päikesesoojuse eest peituda. Vastupidi – kuna valget ja päikeselist aega on Eestis võrdlemisi vähe, peaks ka mošee võtma õhulisema ja läbipaistvama vormi, et püüda pühakojas kogu päikeselist aega. Seejuures aitab päikesevalguse erinurgeline hoonesse toomine kaasa ka taevaliku meeleolu ja palvuseks sobiva atmosfääri loomisele.

7.2 Ruumiprogramm

Kuna mošee on Eestis uus hoonetüüp, on nii mošeearhitektuuri ajaloolise ruumiprogrammi kui ka Eesti konteksti mõistmine väga oluline. On ruume, mille projekteerimine on religiooni printsiipidest ja tavadest tulenevalt üsna rangelt paigas. Möödapääsmatult tuleb järgida palvesaali orientatsiooni nõudeid, tagada võimalused rituaalseks pesemiseks enne palvetama asumist ja naiste ning meeste eraldi palvetamiseks.

Samas tuleb aga silmas pidada Eesti moslemikogukonna eripärasid. Kuigi kogukond on maailma mastaabis väike, on nendevaheline side seda tugevam ja soov ning vajadus koosviibimisteks suur. Lisaks palvekojale vajatakse õpperuume, ruume ühisüritusteks ja ajaviitmiseks ka pärast palvusi.

Just moslemikogukonna väike osakaal Eesti rahvastikust viib aga asjaoluni, miks hoone juurde peaksid kuuluma ka avalikud ruumid, mis ei ole otseselt seotud religioossete toimingutega. Kuna moslemeid on Eestis vähe märgata, on eestlaste üldine teadlikkus maailmas laialt levinud islamist küllaltki väike.

Samas on ka võimalused ennast soovi korral islami teemal harida vähesed ja valdavalt jääb pinnale meedias kõlav info. Hoonesse rajatav islamit ja selle ajalugu Eestis tutvustav muuseum oleks seeläbi võimalus huvilistel ennast islamiga paremini kurssi viia. Oluline on seejuures, et näitusesaal oleks avaliku ruumiga hästi seotud ja lihtsasti ligipääsetav, tekitaks huvi ka nõ juhuslikes möödujates.

7.3 Arhitektuurne vorm

Ajaloolises mõistes klassikaline islamiarhitektuur võib Eesti keskkonda otseselt ületooduna tunduda justkui võõrkehana. Küll aga on võimalik tõlgendada sealt palju elemente ringi kaasaegsesse arhitektuurikeelde. Seda, mis on “päris Eesti arhitektuur”, on keeruline kindlaks määrata, kuna eestlased on maailma mastaabis küllaltki noor rahvus, kelle arhitektuuri on lühikese aja jooksul mõjutanud paljud teised rahvad. Seeläbi võib öelda, et eesti kaasaegne arhitektuur on nagu tänapäeva noor inimene – moodne, ajaga kaasas käiv ja värskete mõtetega. Seega peaks ka islamiarhitektuur tänapäeva Eesti arhitektuurikeelde “tõlgituna” võtma kaasaegse ja puhta vormi. Nii on võimalik luua mošeedele omane kuplismaastik, ent muuta selle geomeetriat vastavalt tänapäeva tehnilistele võimalustele. Islamiarhitektuuris levinud sammastikud tõlgenduvad kaasaegses võtmes moodsale arhitektuurile omaseks vertikaalseks fassaadiliigenduseks, mis kandub üle ka interjööri. Nagu ajalooliste mošeede puhulgi võib näha, järgib kaasaja Eesti maitsekas arhitektuur ümbritsevat keskkonda, selle vorme ja inimeste väljakujunenud olulisi liikumissuundasid. Küll aga loovad tänapäevased lahendused võimaluse anda hoonetele keerukamaid vorme kui kunagi varem ja seeläbi luua see “miski”, mis kaasaegse arhitektuuri eristuvaks teeb.

7.4 Intervjuud eesti moslemitega

Eesti islamikogukonna vajaduste paremaks hoomamiseks viidi läbi vabas vormis intervjuud kogukonna liikmetega. Intervjuude käigus arutleti sellistel teemadel nagu:

- kogukonna hinnanguline suurus praegu ja tulevikus
- islamikeskuse võimalikud asukohad
- praeguse islamikeskuse ruumide kasutus ja selle puudujäägid
- naiste ja meeste ruumide eripärad
- kogukonna suhtumine hoone avatuse-suletuse küsimusse

Intervjuude käigus selgus, et kogukonna suurus on kasvutrendis ja vajadus suuremate ruumide järele on kriitiline. Suuremate usupühade ajal jääb praeguses Keevise tn 9 asuvas Islamikeskuse hoones asuv palvesaal nii väikeseks, et inimestega täituvad ka koridorid ja puhkeruumid. Suure inimeste arvuga seoses toodi märkusena välja ka jalanõude paigutamise võimaluse olulisus. Kuna palvesaali sisenedes tuleb jalanõud eemaldada, on lihtne tekkima olukord, kus jalatsid saaliukse taha kuhjuvad. Käesoleva töö juurde kuuluvas arhitektuurses projektis lisatakse selle tarbeks peasaali vahetusse lähedusse garderoobid, mis võimaldavad ka jalanõude hoiustamist.

Islamikeskuse paiknemine just Tallinnas on põhjendatud, sest kogukonnast suur osa on koondunud Tallinnasse ja selle lähiümbrusse ning Eesti mõistes on pealinn ka teistest piirkondadest lihtsaimini ligipääsetav. Tõdeti aga, et Tallinna piires ei ole linnaosa ega piirkonda, mis oleks demograafilistel põhjustel teistest eelistatud. Küll aga peeti väga tähtsaks lihtsat ligipääsetavust nii auto kui ka ühistranspordiga.

Kogukondlike tegevuste soodustamiseks peeti oluliseks suure köögi olemasolu, millest praegu veidi napib. Nimelt kogunetakse ramadaani ajal ühisteks sööminguteks Islamikeskuse ruumidesse. Seda põhjusel, et ramadaani ajal on söömine lubatud vaid siis, kui päike on loojunud. Nii valmistatakse õhtutundidel toitu tervele kogukonnale ja einestatakse ühiselt. Andmaks köögile igapäevaselt lisaväärtust seotakse köök käesoleva töö juurde kuuluvas arhitektuurses projektis kohvikuga, mis annab köögile mitmeotstarbelise kasutuse. Samaaegselt aitab kohvik kaasa ka islamikeskuse sidumisele avaliku ruumiga.

Praegustes Islamikeskuse ruumides on palvused lahendatud nii, et mehed palvetavad ühes ruumis ja naised teises, mis asub kõrgemal korrusel. Seejuures kantakse imaami kõne naiste

ruumi edasi mikrofoni ja kõlarite süsteemi abil. Selline lahendus tekitab aga olukorra, kus tehniliste probleemide tõttu võib aeg-ajalt naistel kogu palvus kuulmata jääda. Võimalus viibida ühes ruumis, olles siiski eraldatud, oleks seega igati töökindlam ja mugavam lahendus.

Rõhutati, et kuna eelkõige naistele ja lastele toimub Islamikeskuses palju tunde ja loenguid on oluline tagada selleks sobivad ruumid. Seejuures peaks naistel võimalus liikuda nendesse ruumidesse vaid naistele mõeldud teid mööda. Märgitakse, et kuigi vajadust selleks tunneb vaid osa naistest, tuleks nende soovidega siiski kindlasti arvestada.

Arutelud hoonele avalike funktsioonide lisamise kohta said positiivset tagasisidet ja nõustuti, et hoone hea avaliku ruumiga sidumine, aitaks näidata ka kogukonna positiivset ja heatahtlikku olemust.

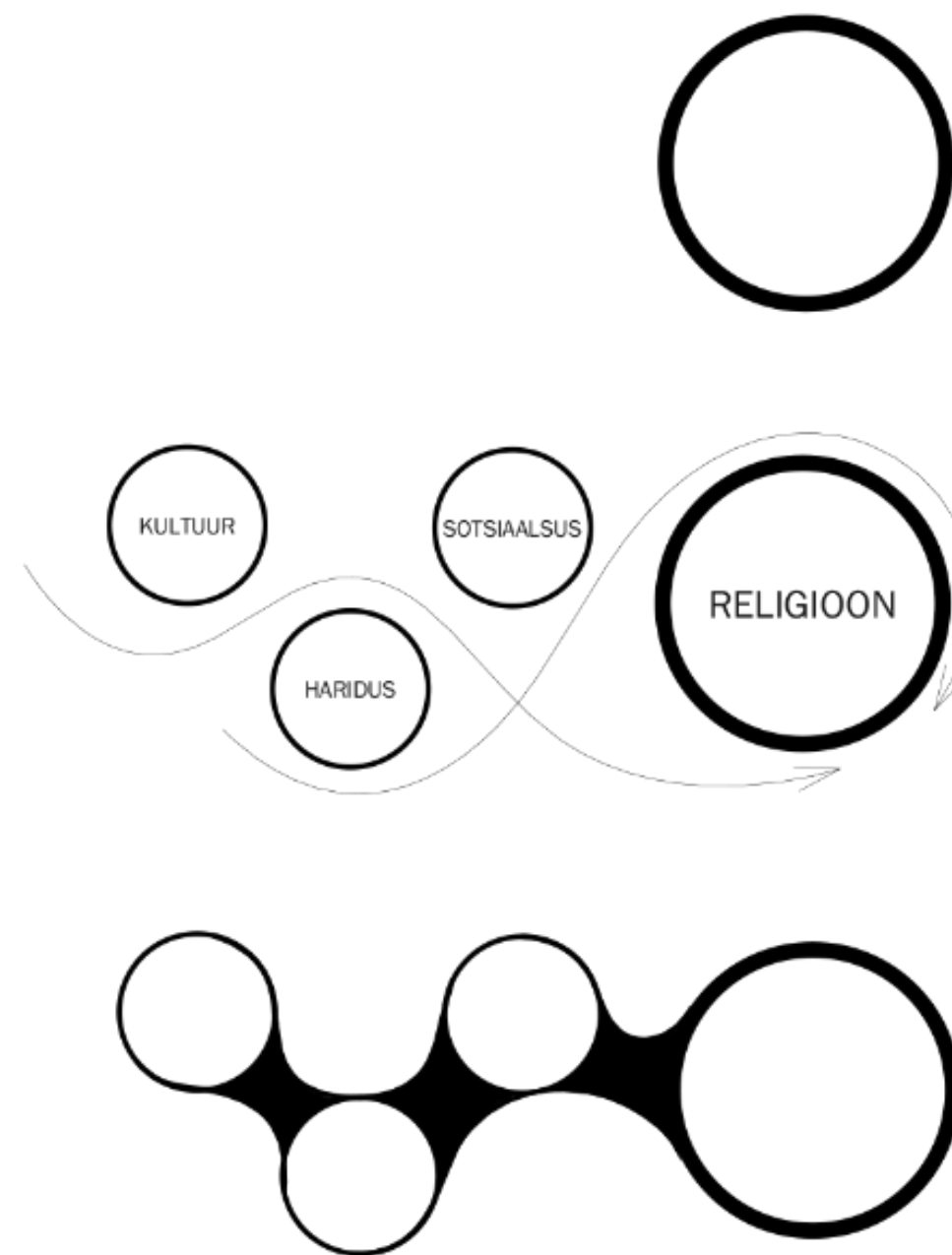
Joonis 29 Meeste palveruum Eesti Islamikeskuse praeguses hoones (Autori foto, 08.03.2020)

8. JÄRELDUSED PROJEKTLAHENDUSE KOOSTAMISEKS

Käesoleva töö teoreetilise-analüütilise osa ja intervjuude põhjal tehtud järeldused on ühtlasi alus projektülesande lahendamisele, arvestades Eesti konteksti.

8.1 Arhitektuurne kontseptsioon

Islami tõekspidamistest kumab läbi printsiip, et pühadus on kõikjal meie ümber, haarates endasse nii füüsilist kui vaimset maailma, elusaid ja elutuid objekte. Multifunktsionaalne usukeskus on justkui väikene maailma mudel. Sellesse mahuvad nii religioon ja endasse vaatamine kui ka sotsiaalsed ning argipäevased tegevused. Erinevaid elusfääre sümboliseerivad hoones ringikujulise põhiplaani mahud: palvesaal – religioossus, kohvik ja pood – sotsiaalsus, raamatukogu koos õpperuumidega – haridus. Ring, mille geomeetriline kuju annab igale mahule oma keskme, nagu islamimaailma keskmeks on Kaaba pühamu Mekas, sümboliseerib samaaegselt Jumaliku kõikvõimsust ja püsivust. Kuigi esmapilgul eraldi eksisteerivad, on kõik “elusfäärid” aga katkematult omavahel seotud, justkui Jumaliku vaheainega. Kogu selle “maailma” haarab endasse ja seob ühtseks tervikuks islamikeskuse fassaad, mis lookleb kaasa erinevate “elu tahkudega” ja võtab vastavalt eri vorme. Fassaad võimendub ja taandub, astub sujuvalt sisse ning välja suhestudes kõigi “elu valdkondade” ja vormidega, ent säilitades siiski kõikjal ühtluse ning püsivuse – justkui jumalikkus, mis ümbritseb meid kõikjal, on see side erinevate elusfääride vahel, täidab tühimikud ja on alati olemas.

Joonis 30. Hoone kontseptuaalne vorm (autori joonis)

8.2 Asukoht

Hoone asukohaks on valikul on määravaks moslemikogukonna piirkondlik levik Eesti mõistes, hoone ligipääsetavus ja atmosfääriline sobituvus. Islamikeskuse projekt koostatakse Paepargi 11 krundile Tallinnas, Pae järve ääres. Krunt on käesolevalt Tallinna linna omandis ja sellele on varasemalt (2009. a) detailplaneeringuga määratud ühiskondliku maa sihtotstarve ja planeeritud ka ehitusõigus. Seni on krunt siiski hoonestamata.

Islamikeskuse asukohaks on sobiv just Tallinn, sest islamikogukond on Eesti mõistes arvuliselt suurim Tallinnas ja selle lähistel. Lisaks on ka teistest Eesti piirkondadest Tallinnasse liikumine kõige lihtsam. Pae pargi piirkond on ka Tallinna mõistes võrdlemisi lihtsasti ligipääsetav (hea ühendus nii trammide kui bussidega). Pae park on juba praegu ka aktiivselt kasutatud, mis läbi on avalike funktsioonide lisamine hoonele selles asukohas põhjendatud. Samas on park eraldatud suuremast linnakärast ja selle looduslähedus ning kaunid järvevaated loovad usulisi tegevusi soosiva õhkkonna.

8.3 Hoone suurus, vorm ja orientatsioon

Vastavalt islamitavadele seatakse hoone peasaal paika lähtudes Meka suunast. Asendiplaanilise hoone paigutuse poolest lähtutakse aga ümbritsevast keskkonnast ja selles välja kujunenud liikumissuunadest. Vormiliselt tõlgendatakse klassikalise islamarhitektuuri elemente ringi tänapäeva Eesti arhitektuurikeelde. Sobitumaks ümbritsevasse keskkonda ka kõrguslikult ja suhtumaks delikaatselt piirkonna hoonestuse silueti rikastamiseks võõrast kultuuri iseloomustava sümboliga, jäetakse hoone juurest ära minaretid, mis tänaseks ka oma funktsionaalse väärtuse kaotanud. Kliimaatiliste tingimustega arvestamiseks ei projekteerita hoone juurde avatud sisehoovi ja varjulisi alasid, vaid keskendutakse avara siseruumi loomisele ja valgusküllasusele hoone sees.

Hoone palvesaali suurus seatakse paika võttes arvesse viimasest rahvaloendusest pärinevaid andmeid moslemite arvu kohta Eestis (1508 inimest) kui ka kogukonnaliikmete tunnetuslikku suurimat palvustel käivate inimeste arvu (500 inimest) ja kogukonna noorest vanusest tulenevat eeldatavat kogukonna kasvu. Palvesaali mahutatavuseks arvestatakse umbes 1000 inimest. Seejuures järgitakse istuva inimese keskmist ruumivajadust 70x120 cm ja arvestatakse, et saali

perimeetrisse peab jääma ruum vajadusel teisi palvetajaid häirimata saalist väljuda (vastavalt: Mokhtar, 2009).

8.4 Ruumiprogramm

Ruumiprogrammiga soodustatakse hoone multifunktsionaalset kasutamist nii kogukonna kui ka varasemalt islamiga vähe kursis olevate inimeste poolt. Viimaste tarbeks avatakse hoone avalikku ruumi näituseala, kohviku ja poe abil, mida on võimalik külastada religioossete toimingutega seotud ruumidesse minemata. Seeläbi on huvilistel võimalik tutvuda islami olemusega, selle ajaloo Eestis ja ka tänase Eesti kogukonnaga ka siis kui pühakotta minemisega ennast esialgu mugavalt ei tunta. Ruumiprogrammiliselt on just hoone avalike ruumide mahu võimalikult suurena hoidmine oluline aspekt Eesti konteksti sulandumiseks.

Lisaks on hoone funktsionaalselt jagatud nii, et pühakoda koos seda otseselt teenindavate ruumidega moodustab ühe terviku, mille kasutamine on võimalik täiesti eraldiseisvana. See tagab, olenemata hoone mitmekülgetest kasutusviisidest, rahuliku keskkonna pühakojas.

Hoones tagatakse naistele oma ruumid ja võimalused eraldatud teid pidi palvesaali liikuda. Naiste jaoks kehtiv keeld üksi (ilma pereliikmest mehe või abikaasata) avalikes ruumides ja võõra mehega kahekesi ühes ruumis viibida on religiooniga seotud tava, mis on püsinud pika aja jooksul ja mille osas muutuste tegemine peaks saama alguse kogukonna seest ja islamireligiooni järgijate enda poolt. Küll aga arvestatakse projekti juures samal ajal ka piiride hajumisega selles osas ja kaasaegsele Eestile omasele võrdõiguslikusega naiste ning meeste suhtes. Seepärast tagatakse ruumidele mitmekülgne ligipääsetavus.

Hoone ümbruse visuaalse puhtuse hoidmiseks paigutatakse laod koos teeninduspääsudega ja parkimine maa-alusele korrusele.

8.5 Interjäär

Hoone interjääris kasutatakse naturaalseid ja väärikaid materjale, et rõhutada hoone pühalikkust. Suurt rõhku pööratakse ka valguse sisenemisele hoonesse ja selle rollile interjööri kujundamises.

Materjalikasutusega tähistatakse ära nii puhtad ja mustad tsoonid palvesaali juures kui ka palvetamiskohtade asukohad peasaalis. Palveridade markeerimine põrandal on mošeedes

levinud võte ja aitab kaasa ühtlaste ridade moodustamisele, mis omakorda soodustab saali võimalikult suurt mahutavust.

Nagu mošeedele omane ei paigutata palvesaali mööblit. Küll aga tekitatakse saali tagaosasse lükandseintega nišš, kus on võimalik hoiustada pühakirju ja lisavaipasid või matte palvetamise ajal kasutamiseks.

8.6 Konstruktsioonid

Ajas püsiva ja maamärgilise tähendusega hoone loomiseks, võetakse ka konstruktsioonides kasutusele vastupidavad materjalid, mis annad samaaegselt võimaluse hoone kuju mitmekülgselt vormida. Nii kasutatakse kandvates seintes raudbetooni. Hoone kuplid ning looklevad katused moodustatakse terasfermidest- ja taladest. Hoone konstruktiivset lahendamist lihtsustab põhiplaanilt ühtlase raadiusega ringide kasutamine ja sarnase kandvate seinte lahenduse loomine nendes (kandev trepikoda ringi tsentris). Teistest vormidest eristuva peasaali kupli konstruktiivne lahendus on ühtlasi ka oluliseks interjööri elemendiks. Pealtnäha kaootiliselt asetsevad kumerad terastalad moodustavad võrgustiku, mis annab võimaluse suure sildega avatud ruumi loomiseks ja “taevakupli” sümboli kujutamiseks.

8.7 Akustika

Hoone peasaali ja sinna juurde kuuluva fuajee paremaks akustiliseks toimimiseks kasutatakse interjääris ka mujal islamidisainis levinud vaipasid. Minimalistlikke vaipkatteid kasutatakse nii palvesaali põrandal kui ka integreeritakse saali ja fuajee seinte ning lagede dekoratsioonidesse. Lisaks aitab helipeegelduste lõhkumisele otseselt kaasa peasaali laekonstruktsioon. Samaaegselt interjööri ja kandeelemendina toimiv talade süsteem võimaldab ära hoida tavapärase võlv- ja kuppellae tekitatavat helivõimendust ning heli koondumist ühte punkti.

TEOREETILISE UURIMUSLIKU OSA KOKKUVÕTE

Kaasaegses maailmas, kus inimestel on tekkinud palju võimalusi reisimiseks, välisriikides õppimiseks, töötamiseks ja elamiseks, on erinevate rahvuste ja kultuuride mõistmine muutumas aina olulisemaks. Seejuures ei pea kultuuriline kihistumine ilmtingimata tähendama kultuurilist segunemist.

Islamit peetakse maailma kiiremini kasvavaks usundiks. Euroopas on seejuures islami levik kehtnud juba pikka aega ja see on osaks paljude Euroopas elavate rahvaste kultuurist. Seejuures on võrdlemisi pikk ka islamikogukonna ajalugu Eestis. Kuna kogukond on aga pigem vaikne ja tagaplaanile hoidev, ei teata sellest palju. Ka oma pühakoja ehitamise üle on arutletud juba pikka aega, kuid praeguseks kõigile religioonist tulenevatele kriteeriumitele vastavat mošeed pole veel õnnestunud ehitada.

Käesoleva uurimistöö eesmärgiks oli:

- uurida, kas ja mil määral on erinevad kultuuriruumid ajalooliselt mugandanud islamiarhitektuuri kohaliku keskkonna tavade järgi
- uurida, millised on islamiarhitektuuri suunad kaasaegses Euroopas
- leida piir usuliste reeglite ja kohalike mõjutuste vahel islamiarhitektuuris
- tehtud uurimuse ja Eesti islamikogukonna liikmetega läbiviidud vestluste põhjal töötada välja lahendused islamiarhitektuuri sidumiseks Eesti keskkonnaga, arvestades nii kohalikku kliimat ja sotsiaalseid tavasid kui ka kogukonna vajadusi ning religioosseid praktikaid.

Magistritööga loodi ülevaade islami põhilistest tavadest, tuues välja eelkõige need põhimõtted, mis on olulised religioossetele nõuetele vastava mošee rajamiseks. Mõistmaks islami globaalset rolli ja selle teekonda Euroopasse seletati lühidalt lahti islami levik selle algusaegadest tänapäevani. Lisaks toodi välja eeldatav islamiusuliste arvu kasv lähitulevikus ja islami ajaloolised seosed Eestiga ning islami olemus tänapäeva Eestis.

Klassikalise mošearhitektuuri ja selle elementide uurimisega loodi seosed arhitektuuriliste elementide ja religiooni vahel. Võrreldes muidu erineva arhitektuurikeelega asukohtadest pärit mošearhitektuuri näiteid, tuldi järeldusele, et juba ajalooliselt on lisaks religiooniga seotud elementidele mõjutanud mošearhitektuuri tugevalt ka asukoha spetsiifika.

Viimase aastakümne Euroopa mošearhitektuuri silmapaistvaimate näidete uurimisega leiti, et kuigi paljud islamiarhitektuuri elemendid on läbi aegade edasi kandunud, osatakse neid tänapäeva Euroopas oskuslikult mugandada kohaliku arhitektuurikeelega. Ka ruumiprogrammiliselt on olulised religioossed printsiibid jäänud pidama. Küll aga on hoonetele lisandunud multifunktsionaalsust, mis läbi on mošee tänapäeva Euroopas rohkem kogukonna keskus kui vaid koht, kus palvusi läbi viiakse.

Kuna islamiarhitektuur on Eestis varasemalt vähe levinud ja ka mošee täiesti uus hoonetüüp analüüsi, mošearhitektuuri Eesti kontekstist lähtuvalt ja leiti, et on elemente, mis kaotavad oma väärtuse Eesti kliima tõttu või vajavad kohalikku arhitektuuriruumi sulandumiseks taktitundelist lähenemist. Nii muutuvad ebapraktiliseks näiteks hoone juurde kuuluv suur avatud siseõu ja erinevad varjestuselemendid. Leiti, et sobivaim viis islamiarhitektuuri integreerimiseks Eesti arhitektuuriruumi, on säilitades islamiarhitektuurile omaseid ja äratuntavaid ruumielemente, ent lisades neile kaasaja tehnilistele võimalustele vastavaid detaile ja muudatusi, mis astuvad sammu edasi klassikalisest islamiarhitektuurist. Leiti, et just kaasaegsete detailide lisamine on peamine võti islamiarhitektuuri integreerimiseks tänapäeva Eesti arhitektuurikeskkonda. Kuna võib öelda, et Eesti arhitektuurikeel on veel suhteliselt noor ja kujunemisjärgus, ongi lisaks materjalikasutuse ja ehituse kõrgele kvaliteedile tänapäeva Eesti arhitektuurile omane innovatiivsus ja kaasaegsus.

Teoreetilisele uurimusele ja kogukonnaliikmetega läbiviidud intervjuudele tuginedes leiti, et Eesti kontekstis on eriti oluline lisada hoonetele avaliku suunitlusega funktsioone, mis vähendaks barjääre moslemite ja mittemoslemite vahel.

Arvestades teoreetilise uurimusliku osa tulemusi ja Eesti islamikogukonna liikmetega läbi viidud intervjuudest saadud informatsiooni, toodi välja põhilised printsiibid islamikeskuse, mis avab ennast nii moslemile kui ka islamikultuuriga vähe kursis olevale inimesele, ehitamiseks Eestisse ning koostati käesoleva töö juurde kuuluv arhitektuurne projekt.

OSA II: PRAKTILINE OSA - ARHITEKTUURNE PROJEKT

ASUKOHA KIRJELDUS

Hoone on kavandatud Tallinnasse Pae järve äärsele Paepargi 11 krundile Lasnamäe linnaosas. Asukohal on hea ühendus ühistranspordiga ja asudes linnakeskusele võrdlemisi lähedal, on seal siiski looduslik ja rahulik atmosfäär, mis eristub selgelt ümbritsevast linnakeskkonnast. Järve ümbritsev terviserada on juba praegu aktiivselt kasutuses, mis läbi hoone avalikud funktsioonid on põhjendatud.

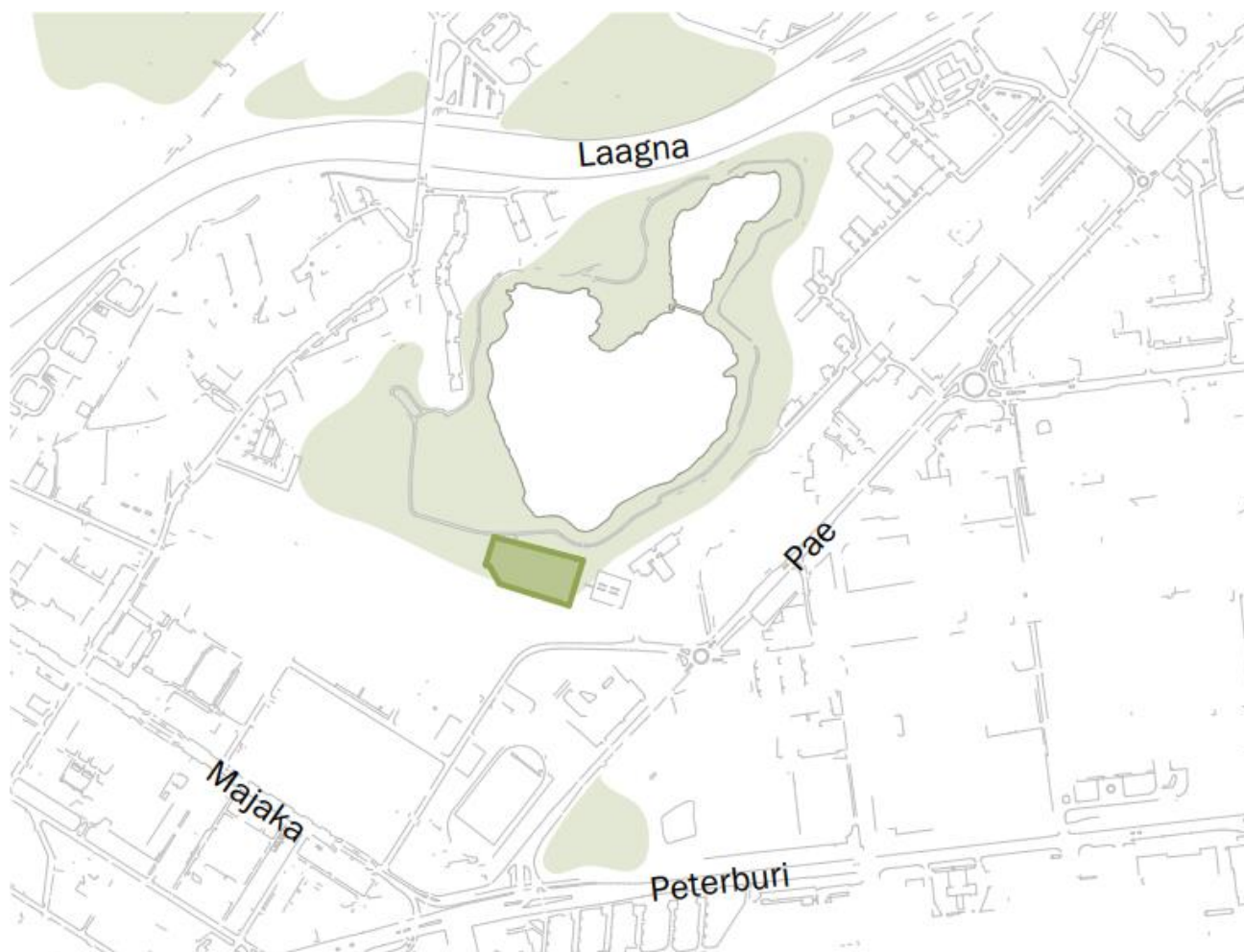
2009. aastal Tallinna Linnaplaneerimise Ameti poolt tellitud detailplaneeringuga (Ruum ja Maastik OÜ, töö nr 400DP) määrati krundile 100% ühiskondliku maa sihtotstarve ja kuni 4600 ruutmeetrise ehitusaluse pinnaga hoone ehitusõigus (2 korrust + 1 maa-alune). Käesolevalt on krunt hoonestamata.

Joonis 31. Asukoha skeem – krundi peamised ligipääsud (autori joonis)

Joonis 32. Asukoha skeem – ühistranspordi peatused (autori joonis)

Joonis 33. Asukoha skeem – rohealad (autori joonis)

Joonis 34 Asukoha skeem – avalikud hooned (autori joonis)

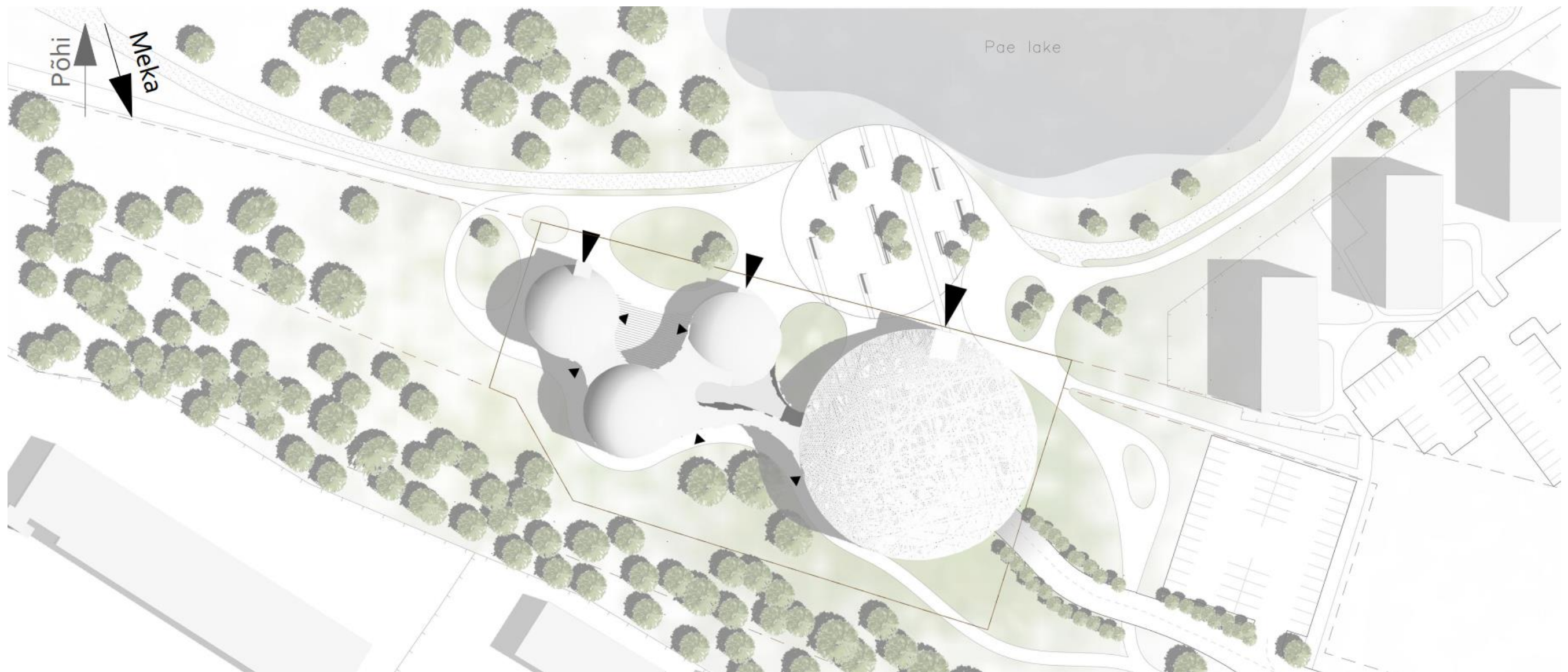
Joonis 36. Vaade krundile suunaga järve poole (autori foto)

Joonis 35. Vaade krundile suunaga ida poole (autori foto)

ASENDIPLAANILINE LAHENDUS

Hoone paigutamisel krundile on arvestatud ümbritseva lookleva keskkonna, olemasoleva haljastuse, järvevaadete ja juba väljakujunenud inimeste liikumisradadega. Hoone on sujuvalt seotud avarate pargi ja kergliiklusteedega ning avara väljakuga. Peamised sissepääsud on suunatud järve ja hooneesise väljaku poole. Lisapääsud on tagatud hoone privaatsemast lõunaküljest. Teeninduspääsud on paigutatud maa-alusele parklakorruusele.

Joonis 37. Asendiplaan (autori joonis)

Joonis 38. Linnulennuvaade (autori visualiseering)

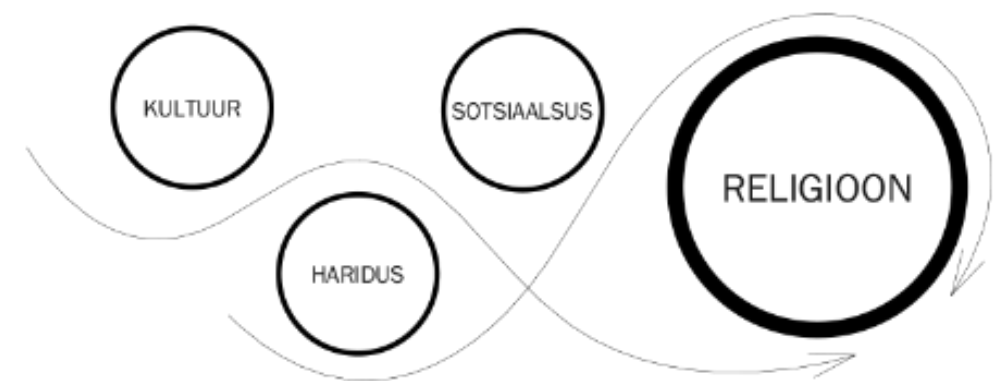

RUUMIPLAAN

Hoonele on kaks pealmaakorrust ja üks maa-alune korrus ning hoone põhiplaani moodustavad ringikujulised mahud, mis jaotavad hoone ühtlasi eriotstarbelisteks tsoonideks. Suurima mahu moodustab läbi kahe korruse ulatuv palvesaal, mille esimesel korrusel on meeste palvesaal ja teisel korrusel naiste palveala. Palvesaali juurde kuuluvad abiruumid. Abiruumide paigutusel on lähtutud islamiarhitektuuris levinud “puhaste ja mustade” ruumide printsiibist. Seeläbi on enne palvesaali sisenemist võimalik jätta oma üleriided ja jalanõud garderoobi ning seejärel minna otse *wudu*-ruumi. Olles ennast wudu-ruumis puhastanud, saab juba otse edasi minna palvesaali – hoone puhtaimasse ruumi. Sarnase loogikaga on ruumid palvesaali juures paigutatud nii esimesele kui teisele korrusele ehk eraldi naistele ja meestele. Lisaks on teisel korrusel palvesaali tsoonis väiksem eraldatud palveruum naistele. Kuna religioossete tavade järgi on naistele menstruatsiooni ajal pühakotta minemine keelatud, annab lisaruum neile siiski võimaluse palvusel viibimiseks, kasutades selleks tehnilisi lahendusi.

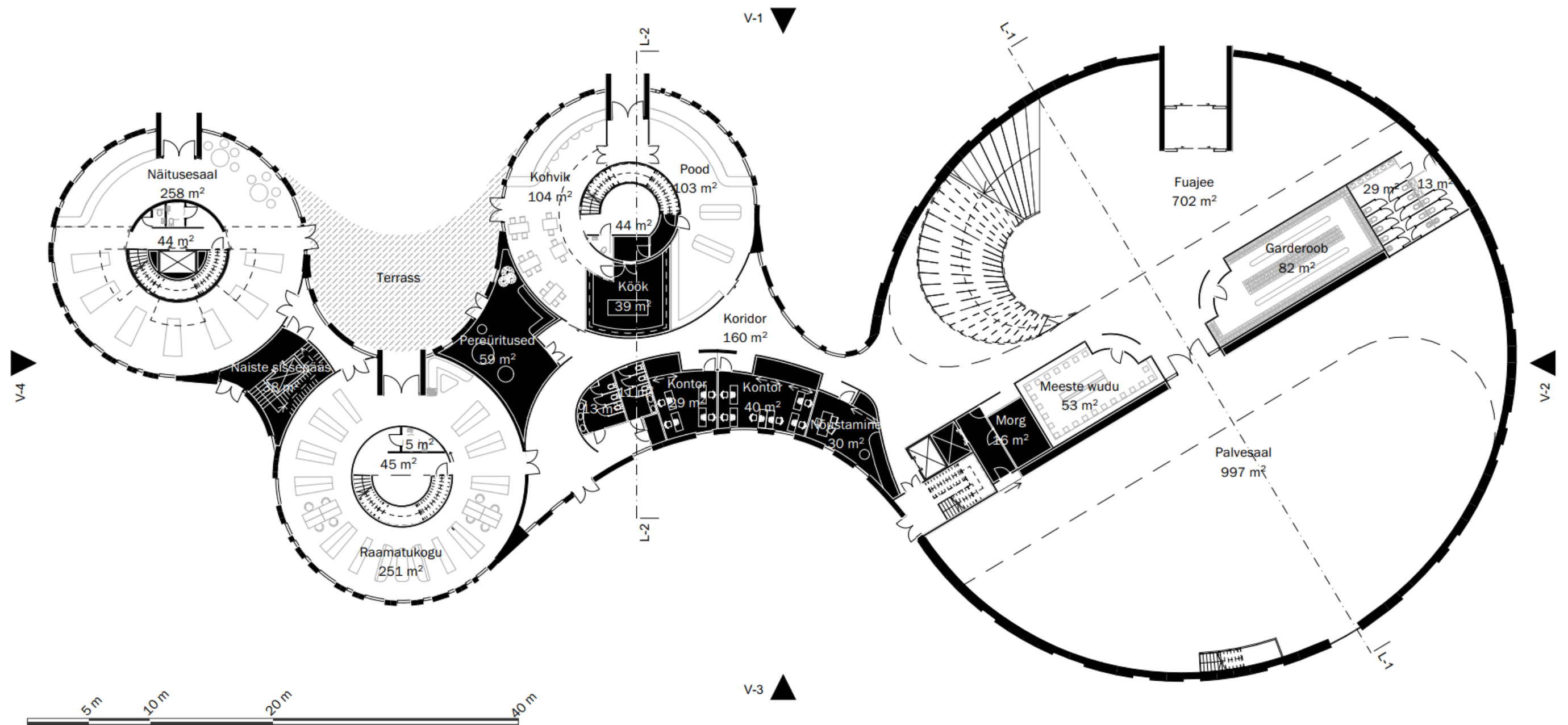
Võimaldamaks naistel liikuda privaatselt palveruumidesse on hoone lääneosas ette nähtud eraldi sissepääs, mille kaudu on võimalik liikuda naiste õpperuumide tsooni teisel korrusel. Lisaks on võimalik parklakorrukselt liikuda liftiga otse naiste korrusele.

Avaliku ruumi poole suunatud hoone osad on ka eeskätt avaliku funktsiooniga, et muuta hoone atraktiivseks ka pargis liikujatele, vähendada vaeleusaamu islamist ja luua mittemoslemitele seeläbi realistlikumat pilti Eesti moslemikogukonnast.

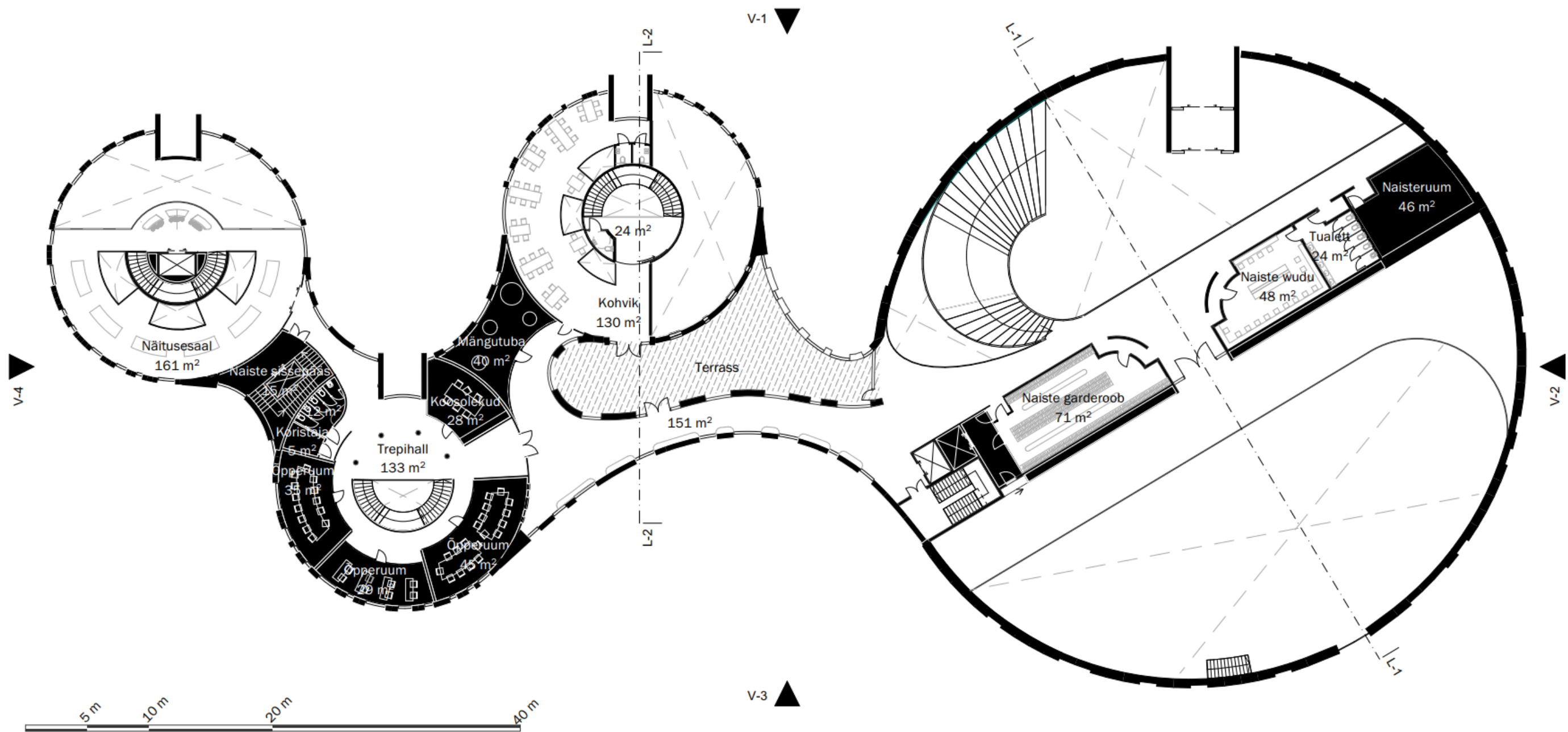

Joonis 40. Funktsionaalse jaotuse skeem (Autori joonis)

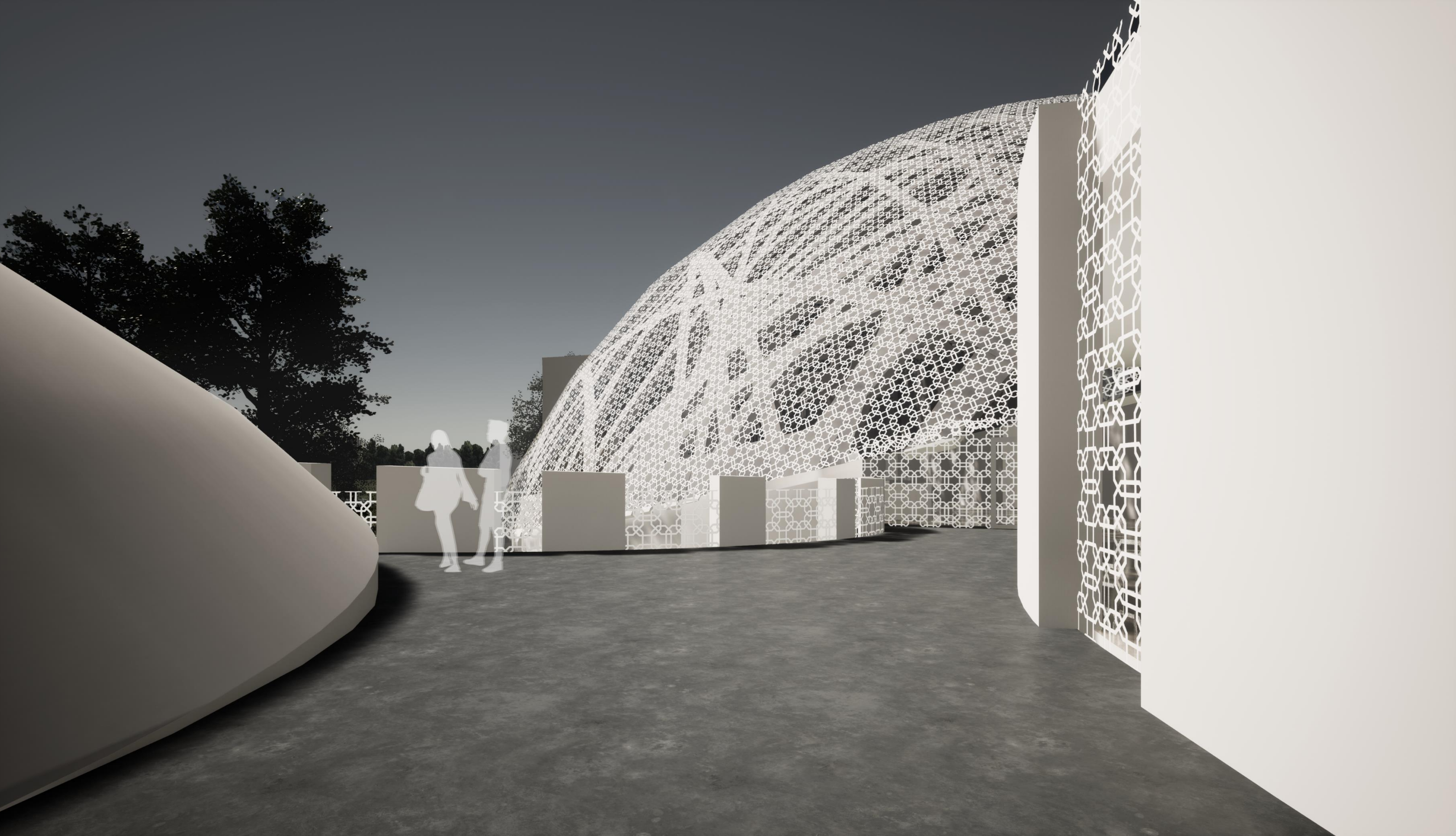
Joonis 39. Vaade peasaali sissepääsule (autori visualiseering) - Vasakul

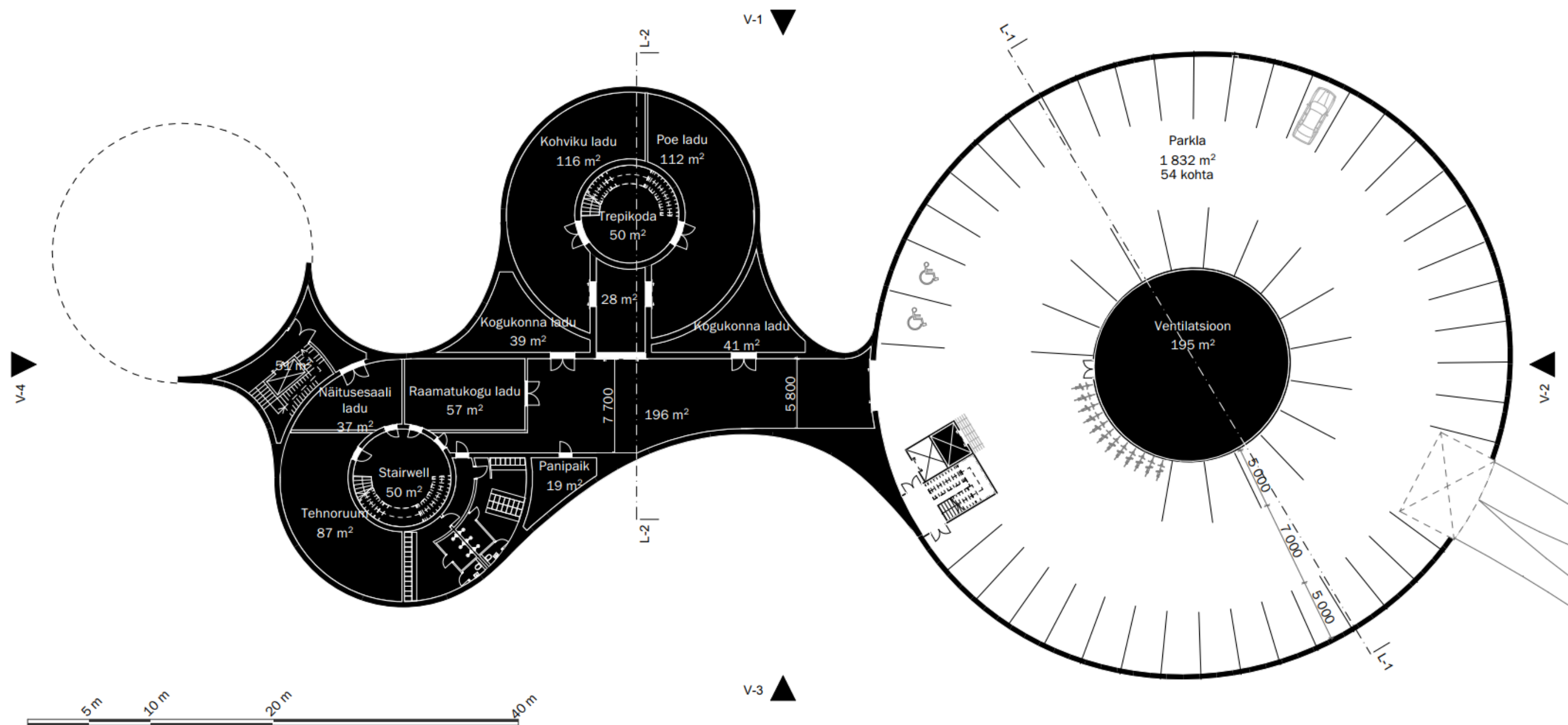
Joonis 41. 1. korruse plaan (autori joonis)

Joonis 42. 2. korruse plaan (Autori joonis)

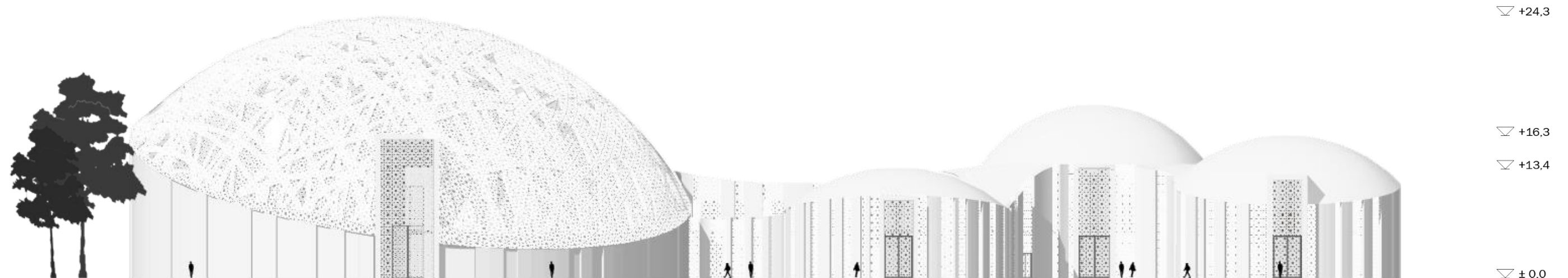
Joonis 43. Vaade teise korruse terrassile (autori visualiseering)

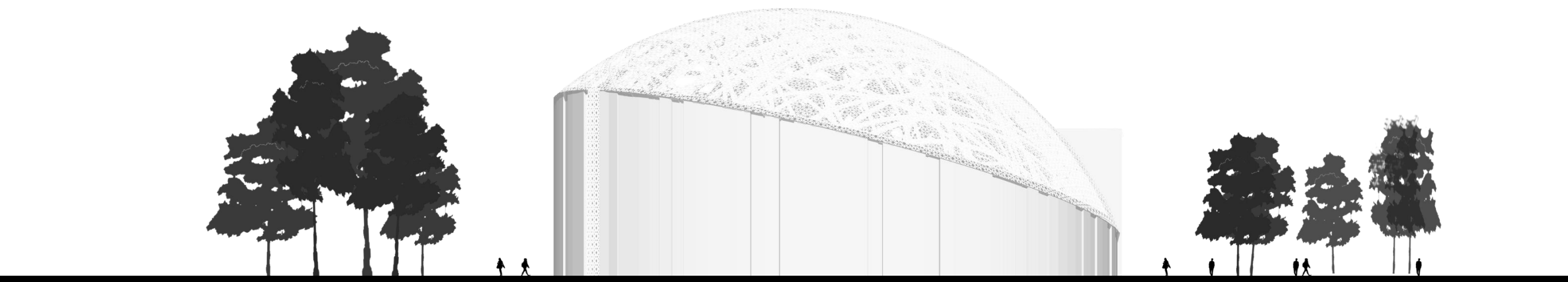
Joonis 44. Parklakorruse plaan (Autori joonis)

FASSAAD JA MATERJALIKASUTUS

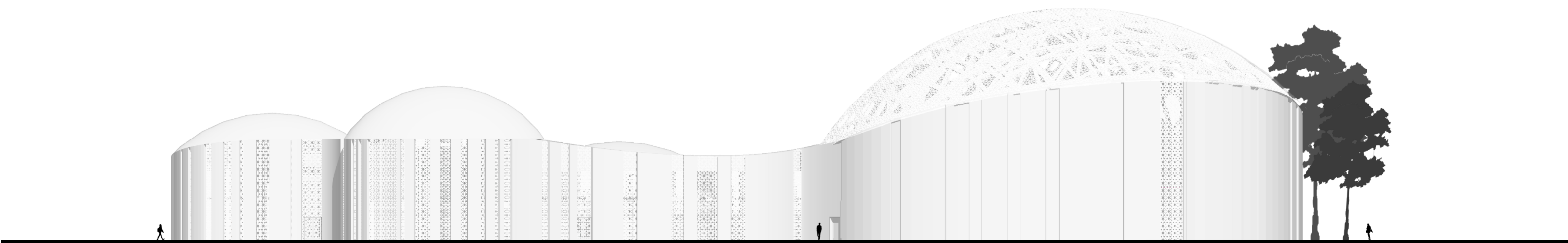
Hoone peamiseks fassaadimaterjaliks on valge betoon, mida ilmestavad islamipärase geomeetilise ornamentikaga perforeeritud alumiiniumist avade katted. Silmapaistavaimaks elemendiks islamikeskuse hoone juures on aga kogu ulatuses klaasi ja perforeeritud alumiiniumiga kaetud palvesaali katus.

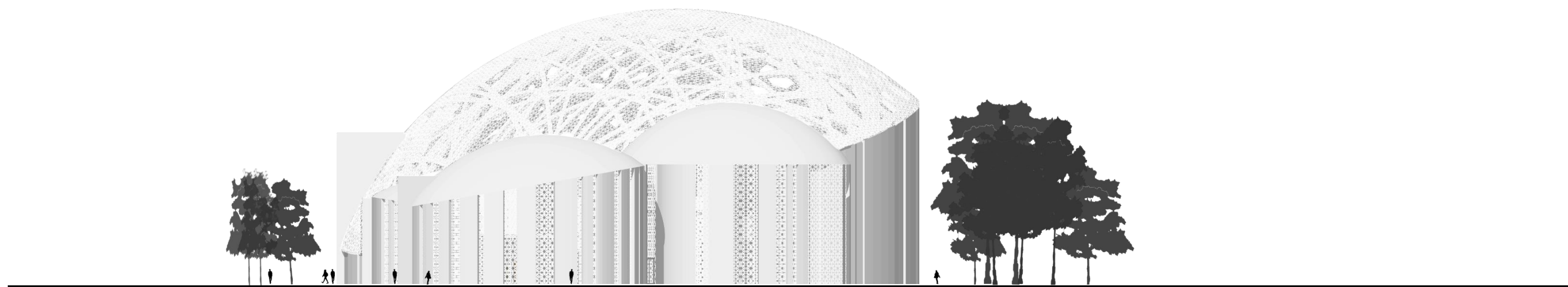
Joonis 45. Vaade 1 (Autori joonis)

Joonis 46. Vaade 2 (Autori joonis)

Joonis 47. Vaade 3 (Autori joonis)

Joonis 48. Vaade 4 (Autori joonis)

KONSTRUKTSIOONID

Hoone põhilise kandekonstruktsiooni moodustavad monoliitsest raudbetoonist seinad ja vahelaed. Palvesaali osas on kuppellagi terastaladest.

VUNDAMENT

Hoone rajatakse raudbetoonist lintvundamendile.

PÕRAND PINNASEL

	Põrandaviimistlus
120 mm	Raudbetoonplaat
	PVC-kile x2
300 mm	Vahtpolüstüreen soojustus
200 mm	Drenaažikiht – killustikalus
	Filterkangas
	Olemasolev pinnas

VAHELAED

	Põrandaviimistlus
70 mm	Valubetoon
	PVC kile
50 mm	Sammumüra isolatsioon (jäik mineraalvillaplaat)
265 mm	Raudbetoon
	Laeviimistlus/Ripplagi

VÄLISSEINAD

70 - 200 mm	Välimine monoliitne raudbetoonikiht
250 mm	Mineraalvill + metallroov
250 mm	Sisemine monoliitne raudbetoonikiht
	Siseviimistlus

SISESEINAD

Hoone kandvad siseseinad rajatakse monoliitsest ja monteeritavast raudbetoonist. Mittekandvad seinad laotakse kergkruusplokkidest.

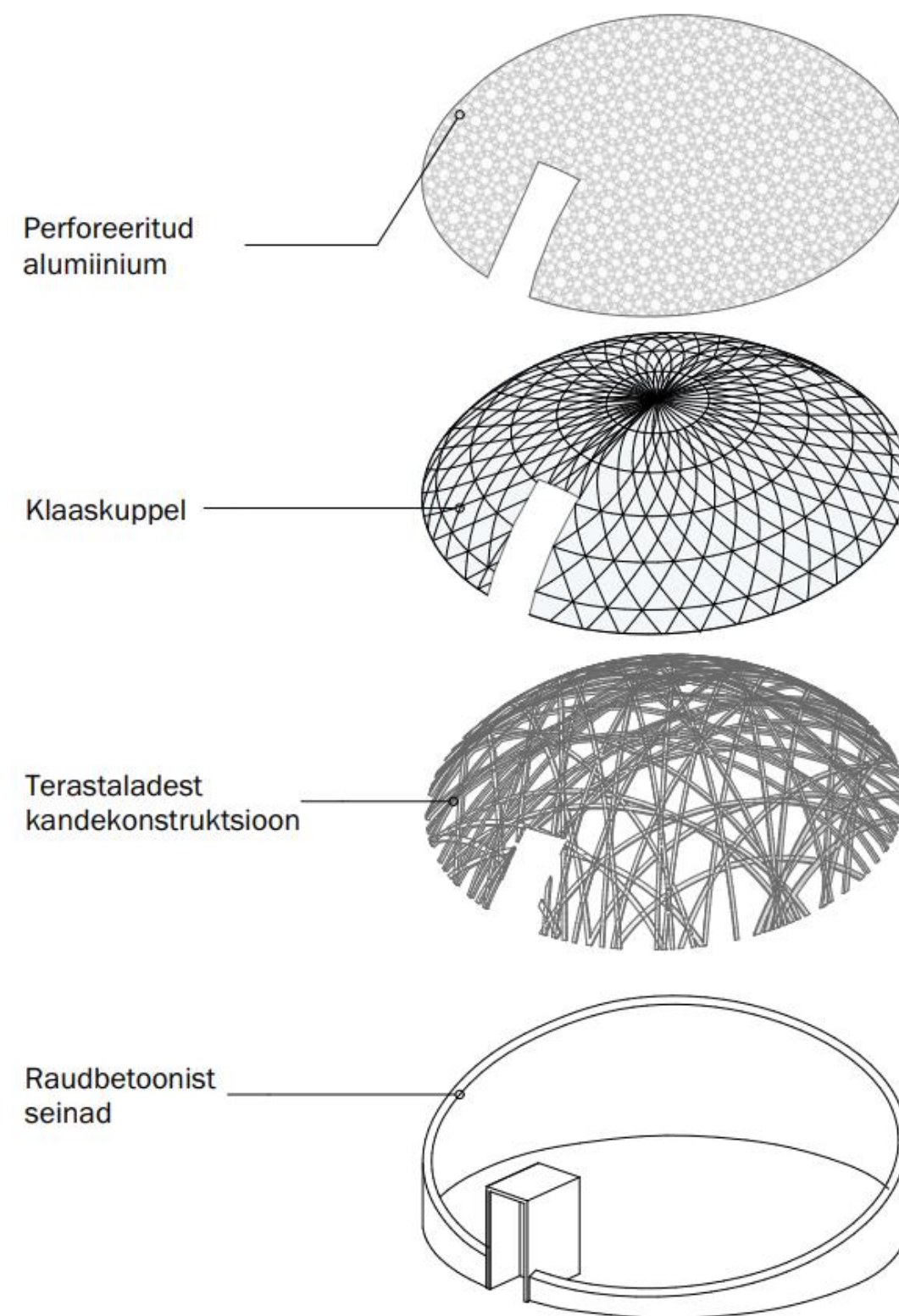
KATUSLAED

PEASAALI KATUSLAGI

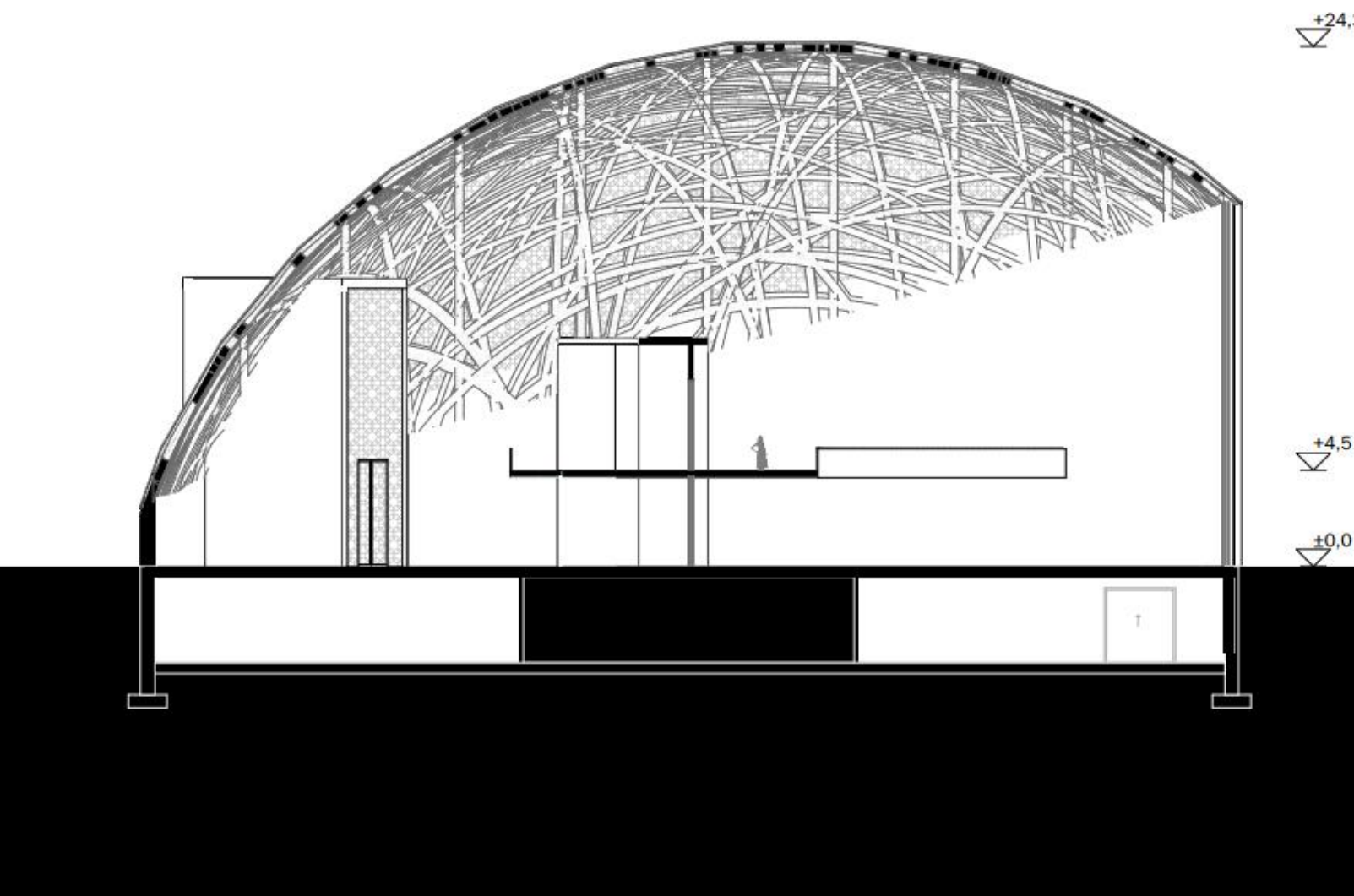
	Perforeeritud alumiinium
50 mm	Distantspuksid
150 mm	Alumiiniumprofiilis klaaskuppel
400 mm	Terastalad

VÄIKESTE KUPLITE KATUSLAGI

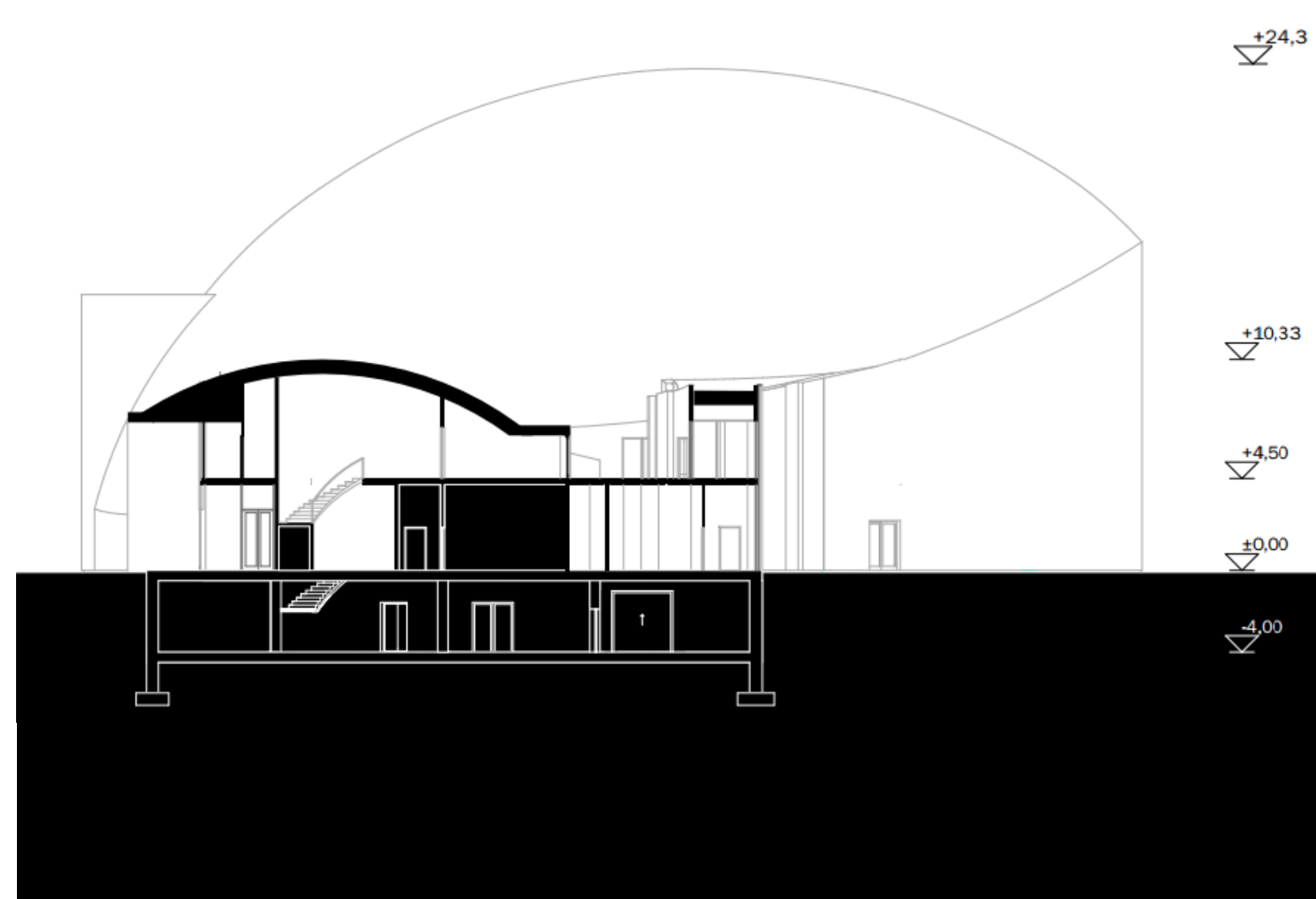
50 mm	Monoliitne raudbetoonkoorik
350 mm	PUR-vaht + metallroovid
200 mm	Monoliitne raudbetoonkoorik
	Siseviimistlus

Joonis 49. Peasaali kupli skeem. (Autori joonis)

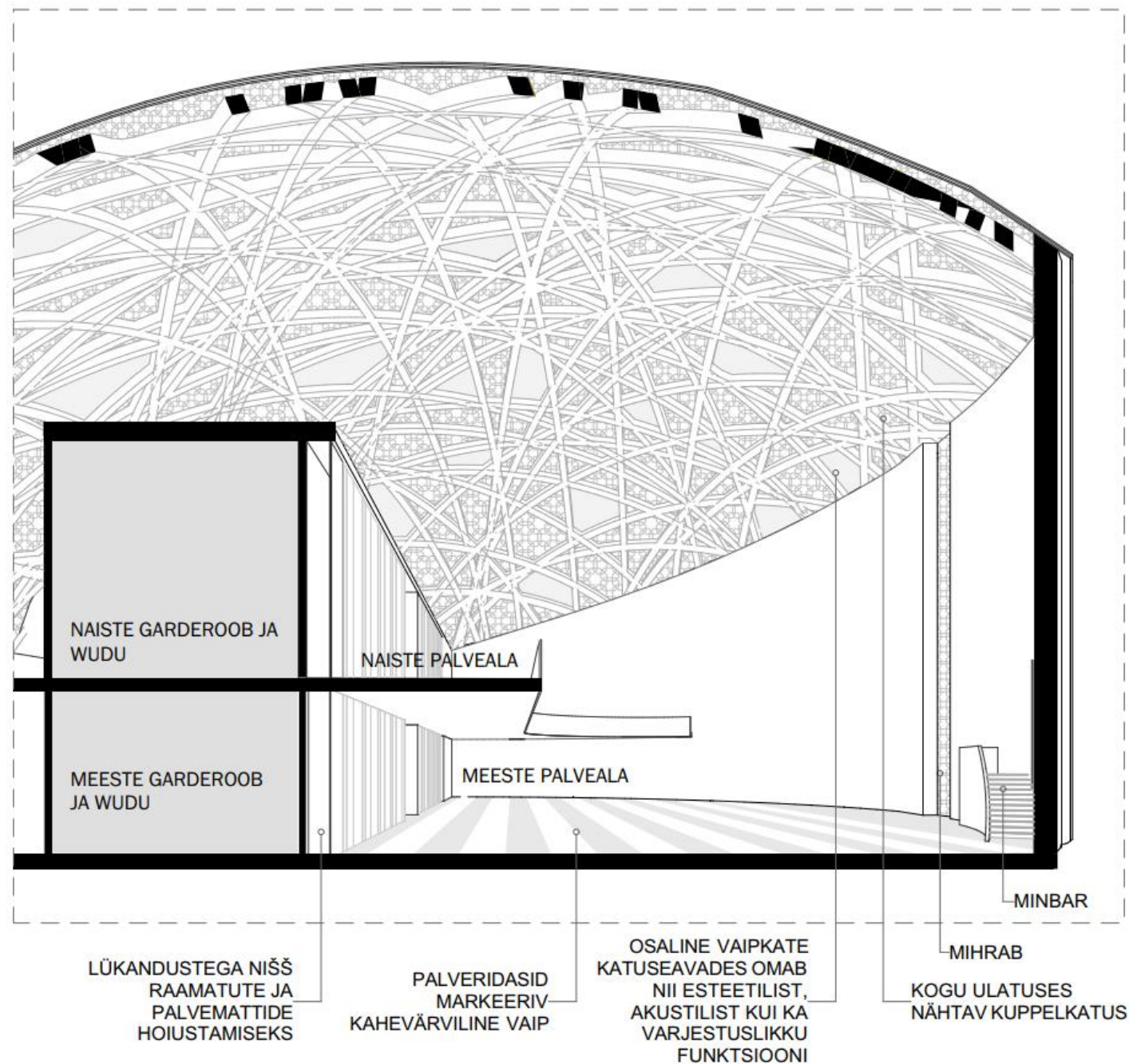
Joonis 50. Lõige 1 (Autori joonis)

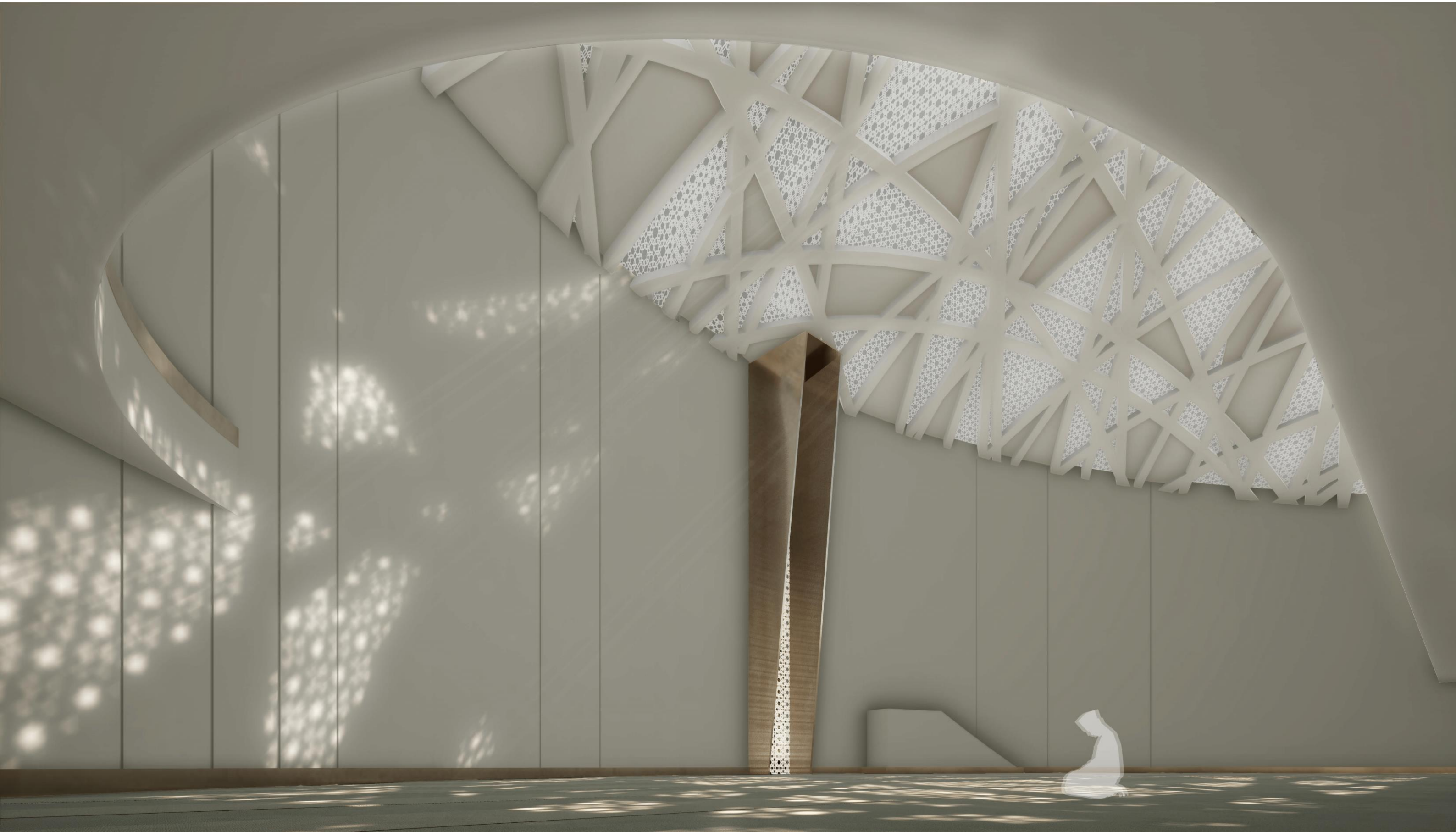
Joonis 51. Lõige 2 (Autori joonis)

INTERJÖÖR

Interjööri kasutatakse vastupidavaid ja väärikaid materjale. Valge krohviga seintele lisavad soojust heledates toonides vaibad, mida kasutatakse nii põrandatel, seintel kui ka lagedes. Samaaegselt omavad vaipkatted ka akustilist funktsiooni. Peasaali sisenemisel märgib vaipkatte algus ühtlasi ka puhta ala algust, juhatab külastajaid läbima garderoobi ja *wudu*-ruumi. Mahedates toonides interjööri lisavad sära kuldsetes toonides metallist detailid. Peasaali ilmekaimaks elemendiks on lae teraskonstruktsioon, mis “haarab saali endasse” justkui taimeväädid looduses. Katuse välispinnas olev perforeeringuga kiht toimib samuti interjööri elemendina ja laseb küll valgusel sisse tulla, kuid varjestab samal ajal ka liigse päikesevalguse eest. Konstruktsiooni vahelt läbi katuse hoonesse jõudev valgus on mänglev, loob müstilise keskkonna ja sideme taevaga.

Joonis 52. Palvesaali ruumielemendid (Autori joonis)

Joonis 53. Palvesaali interjäär (Autori visualiseering)

Joonis 54. Peafuajee interjäär (Autori visualiseering)

Joonis 46. Õine vaade hoonele järve poolt (Autori visualiseering)

LISA 1. TEHNILISED NÄITAJAD

Kinnistu

Lähiaadress	Paepargi tn 11, Tallinn
Kinnistu pindala	7147 m ²
Sihtotstarve	Ühiskondlike ehitiste maa 100%

Hoone

Ehitisealune pind	3626 m ²
Maapealse osa alune pind	3270 m ²
Netopind	7713,4 m ²
Maapealse osa korruste arv	2
Maa-aluse osa korruste arv	1
Kõrgus	24,3 m
Sügavus	4,0
Pikkus	119,6 m
Laius	51,8 m

LISA 2. RUUMIDE EKSPLIKATSIOON

PARKLAKORRUS	
Ruuminimetused	Pindala
Kogukonna ladu	80,3
Kohviku ladu	115,6
Näitusesaali ladu	37,2
Panipaik	18,8
Parkla	1 832,5
Poe ladu	111,5
Raamatukogu ladu	56,7
Riietusruumid	74,0
Tehnoruum	86,8
Trepikoda	152,2
Vaheruumid, koridorid	224,0
Ventilatsioon	194,9
	2 984,5 m²

1. KORRUS	
Ruuminimetused	Pindala
Fuajee	702,1
Garderoob	82,2
Kohvik	104,2
Kontor	68,6
Koridor	160,1
Köök	38,8
Meeste wudu	52,9
Morg	15,6
Naiste sissepääs	38,2
Nõustamine	30,3
Näitusesaal	257,7
Palvesaal	996,9
Pereüritused	59,5
Pood	102,9
Raamatukogu	251,1
Trepikoda	25,8
Tualetid	51,7
Vaheruumid, koridorid	206,2
	3 244,8 m²

2. KORRUS	
Ruuminimetused	Pindala
Fuajee	182,8
Kohvik	129,8
Koosolekud	27,7
Koristaja	5,5
Mängutuba	40,3
Naiste garderoob	70,9
Naiste palveala	304,4
Naiste sissepääs	15,1
Naiste wudu	47,5
Naisteruum	46,3
Näitusesaal	161,1
Trepihall	133,4
Tualett	23,5
Vaheruumid, koridorid	186,4
Õpperuum	109,4
	1 484,1 m²

KOGU NETOPINDALA: 7713,4 m²

KASUTATUD MATERJALID

- Abiline, T. (2008). Islam Eestis. Tallinn: Huma
 - Armstrong, K. (2003). Islam: lühiajalugu. Tartu: Ilmamaa
 - Atlas Obscura (2011). Atiq Mosque. [WWW] <https://www.atlasobscura.com/places/atiq-mosque> (04.05.2020)
 - Cruickshank, D. (2017). Arhitektuuriajalugu 100 ehitises. Tallinn: Äripäeva kirjastus
 - Dazhang, S. (2003). Ancient Chinese Architecture: Islamic Buildings. New York: Springer-Verlag/Wien.
 - Desilver, D., Masci, D. (2017). World's Muslim population more widespread than you might think [WWW] <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/01/31/worlds-muslim-population-more-widespread-than-you-might-think/> (04.05.2020)
 - Fard, M. P.; Saran, H. I.; Taraf, A.A. (2016) The secret of "circle" in Islamic architecture - *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 04.2016, 108-118
 - Islami varajane ajalugu: 570-633. (2006). [WWW] <http://www.islam.pri.ee/index.php?id=264> (04.05.2020)
 - Hacket, C., Lipka, M. (2017). Why Muslims are the world's fastest-growing religious group [WWW] <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/04/06/why-muslims-are-the-worlds-fastest-growing-religious-group/> (04.05.2020)
 - Hommik-Mrabte, K. (2011). Mida peaks teadma islamist? Tallinn: Eesti Islami Kogudus
 - Huebner, J.E. (1995) Southern Europe. International Dictionary of Historic Places. Abingdon: Routledge
 - Kettani, H. (2020) The World Muslim Population. Spatial and Temporal Analyses. Singapur: Jenny Stanford Publishing
 - Kiviorg, M. (2015) Religion and the Secular State in Estonia. Madrid: Universidad Complutense Madrid
 - Kunstileksikon. (2000). / Bernhard, M., Bodmer, G., Bogner, M., Dworak, S., Gappa, S., Höft, R., Kappelmayr, B., Lutz, F., Setz, M., Siegmund, B., Waldmann, G., Winkle, K. Tallinn: Kunst
 - Lepa, E. (2019). Eesti islamikogukonna dünaamika pärast taasiseseisvumist. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus
 - Linnas, R. (2004). Islam Eestis – Mitut usku Eesti. Valik usundiloolisi uurimusi. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus
 - Mallene, L. (28.10.2016) Kas Tallinnasse kerkib mošee? - *Eesti Päevaleht* [E-ajaleht] <https://epl.delfi.ee/eesti/kas-tallinnasse-kerkib-mosee?id=76071469> (04.05.2020)
 - Mallene, L. (03.08.2016) Kas riik paneb mošeele Tallinnas käe ette? - *Eesti Ekspress* [E-ajaleht] <https://ekspress.delfi.ee/kuum/kas-riik-paneb-moseele-tallinnas-kae-ette?id=75227781> (04.05.2020)
 - Mokhtar, A. (2009). Design standards for Muslim prayer facilities within public buildings. Sharjah: American University of Sharjah
 - Ozcaki, M. (2018) Position and importance of dome in mosque architecture. - *Idil Journal of Art and Language*, 7
 - Pew Research Centre. (2015). THE FUTURE OF WORLD RELIGIONS: POPULATION GROWTH PROJECTIONS, 2010-2050. Muslims [WWW] https://www.pewforum.org/2015/04/02/muslims/pf_15-04-02_projectionstables74/ (04.05.2020)
 - Statistikaamet. (2011). Rahvastiku ja elukoha loendus. [WWW] <http://andmebaas.stat.ee/Index.aspx?lang=et&DataSetCode=RL0451> (04.05.2020)
 - Statistikaamet. (2020). Sisseränne suurendab juba viis aastat rahvaarvu. [WWW] <https://www.stat.ee/pressiteade-2020-007> (28.04.2020)
 - Wade, D.; Wichmann, B. (2018) Islamic Design: A Mathematical Approach. Cham: Birkhäuser
 - Weisbin, K. (2015) Introduction to mosque architecture. [WWW] <https://www.khanacademy.org/humanities/ap-art-history/introduction-cultures-religions-apah/islam-apah/a/introduction-to-mosque-architecture> (04.05.2020)
 - Özkan, A. (2009) Islam in the Nordic and Baltic Countries. Abingdon: Routledge
- JOONISED JA JOONISID
- Archnet. Floor plan of Sultan Ahmed I Complex. [WWW] <https://archnet.org/sites/2026/publications/1521> (04.05.2020)
 - Archnet. Huaisheng Mosque. [WWW] <https://archnet.org/sites/3970> (04.05.2020)

- Archnet. Masjid-i Imam (Isfahan). [WWW] https://archnet.org/sites/1622/media_contents/63197 (04.05.2020)
- Archnet. Mezquita del Cristo de la Luz. [WWW] https://archnet.org/sites/2730/media_contents/2100 (04.05.2020)
- ArchDaily. Sancaklar Mosque / Emre Arolat Architects. [WWW] <https://www.archdaily.com/516205/sancaklar-mosque-emre-arolat-architects> (04.05.2020)
- Egypt Travel Link. Ibn Tulun mosque Cairo Egypt. [WWW] <https://www.etltravel.com/ibn-tulun-cairo/ibn-tulun-mosque-cairo/> (04.05.2020)
- Go Turkey Tourism. Blue mosque. [WWW] <https://www.goturkeytourism.com/things-to-do/blue-mosque-istanbul-turkey.html> (04.05.2020)
- Hidden Architecture. Mosque of Cristo de la Luz. [WWW] <http://hiddenarchitecture.net/mosque-of-cristo-de-la-luz/> (04.05.2020)
- Khan Academy. Introduction to mosque architecture. [WWW] <https://www.khanacademy.org/humanities/ap-art-history/introduction-cultures-religions-apah/islam-apah/a/introduction-to-mosque-architecture>. (04.05.2020)
- Marks Barfield Architects. Danish Architecture Center. [WWW] <https://dac.dk/en/knowledgebase/architecture/cambridge-central-mosque/> (04.05.2020)
- MetMuseum. Mihrab (Prayer Niche). [WWW] <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/449537> (04.05.2020)
- Museum with no frontiers. Database. [WWW] http://islamicart.museumwnf.org/database_item.php?id=monument;ISL;pa;Mon01;13;en (04.05.2020)
- Muslim Heritage. Ibn Tulun Mosque. [WWW] <https://muslimheritage.com/ibn-tulun-mosque/> (04.05.2020)
- National Geographic. Moorish Architecture. [WWW] <https://www.nationalgeographic.org/media/moorish-art/> (04.05.2020)
- Pinterest (1). [WWW] <https://www.pinterest.ch/pin/291397038386545728/> (04.05.2020)
- Pinterest (2). [WWW] <https://www.pinterest.com.au/pin/498281146249740712/> (06.05.2020)
- Radisson Blu. Top 7 attractions of Istanbul. [WWW] <https://blog.radissonblu.com/top-attractions-of-istanbul/> (04.05.2020)
- Sternberg, M. Danish Architecture Center. [WWW] <https://dac.dk/en/knowledgebase/architecture/cambridge-central-mosque/> (04.05.2020)
- Trip Freakz. The oldest mosque in Sahara - Atiq Mosque. [WWW] <http://tripfreakz.com/offthebeatenpath/the-oldest-mosque-in-sahara-atiq-mosque> (04.05.2020)